

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRIMÁRNÍ PEDAGOGIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ODRAZ POJETÍ VÝCHOVY DÍTĚTE V LITERATUŘE

PERCEPTIONS OF CHILDHOOD REFLECTED IN LITERATURE

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Helena Hejlová
Autorka diplomové práce: Miroslava Podoláková
Severní V. 563/16
141 00 Praha 4

učitelství 1. stupně + německý jazyk
denní studium
Dokončení diplomové práce: listopad 2010

V Praze dne:

Podpis:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s vyznačením všech použitých pramenů a spoluautorství. Souhlasím se zveřejněním diplomové práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů.
Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne:

Podpis:

Děkuji vedoucí své diplomové práce PhDr. Heleně Hejlové za její ochotu, cenné rady a připomínky. Dále chci poděkovat své rodině a svým přátelům za podporu a porozumění, které mi poskytovali v průběhu celého studia.

Obsah

Úvod	5
Anotace a klíčová slova (Abstrakt and key words).....	10
1. Pojetí dítěte	11
1.1. Vymezení období dětství	12
1.2. Současné chápání dítěte a dětství, jeho postavení ve společnosti	14
1.2.1. Role dítěte ve společnosti	16
1.3. Současnost versus minulost	17
2. Pojetí dítěte v historickém kontextu	19
2.1. Význam literatury, jakožto pramene, přibližujícího minulost	20
2.2. Kritéria pro výběr autorů a literárních úryvků	21
2.3. Období antiky	22
2.4. Období středověku	24
2.5. Období osvícenství	26
2.6. Období průmyslové revoluce	28
2.7. Dvacáté století	30
2.7.1. Formulace dětských práv	30
2.8. Shrnutí	31
3. Současné pojetí dětství	33
3.1. Dítě v osobnostním pojetí	34
3.1.1. Co napomáhá vývoji dětské osobnosti	35
3.2. Pojetí vývoje osobnosti dítěte	37
3.2.1. Duševní vývoj organismu a jeho úrovně	38
4. Dítě očima vybraných českých spisovatelů současnosti	46
4.1. Kritéria výběru současných spisovatelů	46
4.2. Halina Pawlowská.....	47
4.2.1. Halina Pawlowská, její styl a stylizace	48
4.2.2. Děti v knihách Haliny Pawlowské	49
4.3. Michal Viewegh	51
4.3.1. Michal Viewegh, jeho styl a stylizace	52
4.3.2. Děti v knihách Michala Viewegha	53
5. Současné dítě na 1. st. ZŠ očima českých učitelů	56
5.1. Výzkumná sonda mezi učiteli primárního vzdělávání a její cíle	57
5.2. Metody výzkumu	58
5.3. Výběr respondentů a vlastní realizace výzkumu	59
5.4. Analýza výsledků výzkumné sondy	60
5.4.1. Výsledky 1. části dotazníku	60
5.4.1. Výsledky druhé části dotazníku	69
6. Závěr	72
7. Seznam literatury.....	74
8. Seznam příloh	76

ÚVOD

„Jsme svobodou povinni nejen sami sobě, naší lidské hodnotě a
důstojnosti, nýbrž především našim dětem, lidské hodnotě a
důstojnosti těch, kdož tu budou po nás – a z nás!“

Josef Čapek

Lidé, taktéž jako kteříkoliv jiní živí tvorové na naší planetě přicházejí na svět jako mláďata, lidská mláďata. Neexistuje lidský život, není dospělého člověka, jenž by zahájil svůj pobyt na světě jinak, než v podobě dítěte.

Těm šťastnějším z nás se při vzpomínce na dětství vybaví spousta krásných vzpomínek a nenavratitelných okamžiků. Je téměř nemožné, zažít znovu pocit bezstarostnosti s jakým jsme se jako děti oddávali nejrozličnějším hrám a činnostem.

Těžko už se zbavíme starostí a obav z budoucnosti, jež jsou také součástí našich dospělých životů, od mnohdy strach nahánějící zodpovědnosti za ostatní i za sebe samé. Nabyté zkušenosti nám na druhou stranu často brání přistupovat k novým věcem bez předsudků a zlých předtuch.

Prožívání a radování se z přítomnosti, tak jak to umí právě děti, vyžaduje od dospělého člověka nemalou schopnost umět se plně odreagovat, dokázat si ve shonu každodenních starostí a problémů najít čas sám na sebe a na své blízké. Bohužel však dnešní uspěchaná doba těmto blahodárným tendencím příliš nepřeje.

Žijeme v každodenním stresu, hnání fenoménem dnešních dní, stihnout toho co možná nejvíce v co možná nejkratším časovém úseku. Proměňujeme svůj čas v peníze, aby naše životní úroveň nestrádala, abychom si žili lépe a mohli si dovolit totéž, co naši sousedé. Ale neměli bychom se lépe, kdybychom si svůj čas nechali a užili? Neměli bychom hledat skutečné hodnoty lidského života někde jinde?

Je jen otázkou, jak moc se tato skutečnost promítá do života dnešních dětí. Jsou-li dospělí vůbec ještě schopni věnovat dítěti dostatek péče a lásky, vytvářet mu prostředí, ve kterém dokáže dítě uplatnit právo na své dětství. Má-li dnešní dítě šanci vyrůst v svébytnou osobnost a nalézt skutečné životní hodnoty.

Pojetí dítěte, pohled na dětství jako na specifické období života poznamenalo v historii mnoho změn. Teprve 20. století však s sebou přineslo zájem o objevování dítěte s ohledem na jeho rozvojové potenciality a jejich realizaci. Význam dětství v lidském životě zůstává zajímavým a stále ještě ne zcela probádaným tématem i nadále.

Ačkoliv je jisté, že pedagogické a psychologické snahy a poznatky přinesly ve vztahu k dítěti mnoho pozitiv, byť nám zacházení s dítětem v minulosti může připadat bezohledné až kruté, nedávají nám tato fakta jasnou odpověď na otázku, jsou-li dnešní generace dětí šťastnější, než generace předchozí.

Každá doba je svým způsobem zatížena určitými problémy, ovlivňujícími pohled na dítě, na to, jak je s ním zacházeno a jednáno.

Je třeba si uvědomit, že rozhodujícím činitelem ve vztahu k dítěti a průběhu jeho dětství jsou právě dospělí. Na prvním místě samozřejmě rodiče, podstatnou roli však sehrávají i učitelé.

I jejich posláním tedy je, citlivě pomáhat dětem zdravě se rozvíjet, stávat se osobnostmi.

Zamyšlením se nad situací dnešních dětí, nad tím, jak jsou vnímány „dospělou společností“ se nutně dostaneme ke srovnání dnešního-současného pojetí dětství s pojetím dítěte a přístupem společnosti k němu v minulosti.

Toto srovnání vyžaduje značnou obezřetnost. Je nezbytné brát v potaz, že míra věrohodnosti a množství informací, které máme o dětství dnes a naopak informací, které se dochovaly z historie, tedy pramenů, popisujících život dítěte v minulosti jsou zcela nesrovnatelné.

Krásná literatura pro nás představuje významný pramen, díky němuž lze odkrýt nejen historii dětství, dokáže nám přiblížit i dětství současné. Pohled spisovatelů, zachycující život v jeho realistických obrazech, ze kterých se dostává na povrch i určitá atmosféra, příznačná pro jednotlivá období nás nechává do života dětí nahlédnout, a to i přesto, že dětská postava bývá ústředním hrdinou děl z oblasti beletrie pro dospělé pouze zřídka.

CHARAKTER DIPLOMOVÉ PRÁCE

Literatura a pedagogika jsou dva obory, které se vzájemně ovlivňují. Vztah mezi literaturou a pedagogikou není jednostranný. Literatura je významným historickým pramenem, sloužícím mimo jiné pedagogice. Poznatky z pedagogiky, eventuelně i z psychologie mohou být naopak inspirací pro literaturu.

V mé diplomové práci bude uplatněn především vztah, který jsem jmenovala jako první. Diplomová práce nebude vzhledem ke svému literárnímu charakteru rozdělena standardně, tedy na část teoretickou, vycházející ze studia odborné literatury a praktickou, uplatňující nabytých poznatků v praxi.

Bude koncipována jako souvislý text, opřený jednak o poznatky vyplývající ze studia literatury odborné, ovšem také o informace, jež získáváme z četby knih z oblasti literatury krásné. Práce by měla mít charakter odborné studie, jež bude mapovat vztah mezi pedagogickým pohledem na dítě, tedy pedagogickým pojetím dítěte, jež je obecně přijímáno a jeho ztvárněním v krásné literatuře jednotlivých historických období.

Konkrétní tvrzení budou hojně podložena úryvky z beletrie, čímž by měl být vyjádřen rozdíl mezi uměleckým a praktickým pohledem na dítě a dětství.

Poslední kapitola, v níž se pokouším pomocí rozhovorů s učiteli, respektive krátkým dotazníkem vysledovat a následně interpretovat to, jak současné dítě vnímají právě oni, by měla být zprostředkováním toho, jak je dítě vnímáno přímo na školách. Mělo by z ní mimo jiné vyplynout i to, jak moc je věrohodné současné literárně-umělecké zpracování dítěte.

CÍLE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jedním z hlavních cílů mé diplomové práce bude porovnání zobrazení dítěte v krásné literatuře s jeho zobrazením v literatuře odborné.

Na následujících stránkách se pokusím nastínit pojetí dítěte v jednotlivých historických obdobích. Své interpretace budu dokládat úryvky z krásné literatury.

Zobrazení dítěte v konkrétním období v literatuře odborné bude konfrontováno se zobrazením dítěte v literatuře krásné. Připomenu ve stručnosti významné momenty z oblasti dějin dítěte a impulzy ke změnám v chápání dětství jako takového, které určitým

způsobem ovlivnily nebo podnítily pojetí dětství v současnosti, ústícího k jeho porozumění, k tzv. obratu k dítěti (Helus, 2004).

Hlavním těžištěm mé práce bude dnešní pojetí dítěte. V první kapitole své práce budu objasňovat samotný pojem pojetí dítěte, tedy to, jak na dítě nahlížíme, jak ho vnímáme. Co nás při posuzování dětství ovlivňuje.

Na základě prostudování odborné pedagogické a psychologické literatury se pokusím vysvětlit konkrétní obsahy dětství, zaměřím se na pohled na dítě, jako na rozvíjející se osobnost, jinými slovy budu interpretovat pojem dětství v osobnostním pojetí.

Budu hledat souvislosti, které tento fakt klade na společnost, která se na výchově dětí podílí, zejména pak na rodiče a učitele, jež by především měli hledat v dětech rozvíjející se osobnosti.

Dále se budu věnovat obrazu dítěte v současné beletrii, tedy v beletrii období posledních patnácti let. V této kapitole se zaměřím na několik současných spisovatelů, kteří se řadí mezi nejčtenější české autory-Halinu Pawlowskou a Michala Viewegha.

Prostřednictvím interpretací jejich děl se budu snažit vysledovat jejich pohled na dítě, i to, jak ho zprostředkovávají širokému spektru českého čtenářstva, budu se snažit postihnout a formulovat rozdíly v ženském a mužském literárním nahlížení na dítě. Pokusím se nalézt v jejich příbězích poselství dětství, jeho roli, ať už konkrétní, nebo symbolickou.

V poslední, výzkumné části své práce bych metodou rozhovorů respektive dotazníku ráda přiblížila pojetí dítěte v očích současných českých učitelů. Nechala je zhodnotit situaci a podmínky, v nichž dítě vyrůstá, porovnat život dítěte dnes s životem dítěte v minulosti a v neposlední řadě vyjádřit problémy, o kterých si myslí, že provází dnešní dětství.

Konkretizace úkolů diplomové práce:

- Vysvětlit pojem „pojetí dítěte“ a jeho obsah
- Pojetí dítěte v minulosti, rozděleno do období antiky, středověku, osvícenství, období průmyslové revoluce a dvacátého století;
Doložení jednotlivých tvrzení úryvky z krásné literatury, příslušné pro dané období
- Pojetí dítěte v současnosti, pojetí podloženo studiem odborné literatury, vycházející především z koncepce Zdeňka Heluse.

- Pojetí dítěte v beletrii oblíbených českých autorů, písíciích v současnosti
- Sonda do pojetí dítěte učiteli na prvním stupni základních škol

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Diplomová práce „Odras pojetí výchovy dítěte v literatuře“ se zabývá pojetím dětství a tím, jaký smysl toto období v lidském životě má.

Hlavní důraz je kladen na současné pojetí dětství, jenž vychází z koncepce Zdeňka Heluse. Dále je zde nastíněno historické pojetí dětství, zaznamenány jsou především změny přístupu ve výchově od minulosti po současnost.

Zobrazení dětství v odborné literatuře je konfrontováno s tím, jak je dětství zobrazeno v literatuře krásné.

Klíčová slova: Dětství; pojetí dítěte; současnost versus minulost; vývoj; osobnost; literatura; zobrazení

ABSTRACT AND KEY WORDS

This paper, entitled: “Perceptions of childhood reflected in literature” focuses on the perception of childhood, and the importance, and role, of this period in relation to the entirety of a human lifetime.

It focuses on the current perception of childhood, built upon the works of Zdeněk Helus, taking into account the historical perceptions of childhood and its subsequent evolution from past to present.

It explores and compares themes of childhood between expert literature and works of fiction.

Key words: Childhood; perception of childhood; past versus present; personality; development; literature; reflection

1. POJETÍ DÍTĚTE

„Naše dětičky mají ručičky – a ty musejí stále něco dělat. Naše dětičky mají nožičky – a ty chvilku nepostojí, stále by chtěly běhat nebo alespoň chodit.

A kromě tělíček, mají naše děti také hlavičky, které myslí, povídají si, dívají se, prostě vnímají celý okolní svět.“

Karel Čapek

Dítě a dětství může být společností chápáno mnoha způsoby. Každý dospělý si v podstatě tvoří svá vlastní kritéria, dle kterých na děti pohlíží, dle kterých o dětech přemýšlí a posuzuje je. Lze také hovořit o takzvaných modelech dětství. Ve všeobecně akceptovaném pojetí dítěte se tedy zrcadlí postoj společnosti vůči dítěti.

Tento postoj ovšem není trvalý. Stejně tak, jako se formuluje všeobecně sdílený společenský názor na jiné problémy (dětství lze ve výzkumném smyslu také vymezit jako problém), tak se formuluje a přetváří názor a přístup společnosti vůči dětství.

Z aktuálního pojetí dětství vychází i výchovný proces, pojetí výchovy, jež je vytvářeno v souladu s pojetím dítěte a má korespondovat se základní charakteristikou dítěte, jeho potřebami a kompetencemi tak, jak je na něj aktuálně nahlíženo.

Od pojetí výchovy lze přejít k širšímu, sice však k poněkud neodbornému pojmu, jímž je zacházení s dítětem. Toto označení ve svém smyslu vystihuje lépe přístup celé společnosti vůči dítěti, tedy nejen lidí, kteří se snaží dítě systematicky vychovávat a působit na něj nějakým promyšleným způsobem, vedoucím k vytyčeným cílům. Zacházení s dítětem v sobě zahrnuje i skutečný obraz toho, jak je dítě vnímáno, jaké místo ve společnosti zaujímá.

Většina lidí-rodíčů nepromýšlí svoji výchovu vůbec, kolikrát jedná i v zásadní neshodě s odborníky koncipovaným ideálním přístupem k dítěti. I to je však součástí pojetí dítěte a dětství, přístupu vůči němu.

S určitou objektivitou bychom měli přistupovat i k posuzování pojetí dítěte v minulosti. Chyby, kterých se z dnešního pohledu lidé v zacházení s dítětem dopouštěli nám v současné perspektivě mohou připadat otřesné. Je však třeba brát v potaz mnoho okolních vlivů, jimiž byla daná společnost zatížena.

1.1. VYMEZENÍ OBDOBÍ DĚTSTVÍ

Každý lidský tvor prochází ve svém životě několika vývojovými etapami, vymezenými na začátku narozením, na konci pak smrtí člověka. Hranice mezi jednotlivými obdobími lidského života však není jednoduché v obecně platné rovině jednoznačně stanovit. Je třeba brát v zřetel mnoho hledisek, které ovlivňují přechod jedince z jedné etapy života do druhé, které posouvají člověka v jeho vývoji dále.

Samotné použití slovíčka „přechod“ se nám může jevit jako velice sporné. Život člověka plyne kontinuálně, nezaznamenáváme švy mezi jednotlivými obdobími. Velmi zjednodušeně řečeno, nelze říci: „Dnes jsi ještě dítě, zítra dospělý.“ atd. , ačkoliv např. legislativně toto tvrzení platí.

Trvání jednotlivých vývojových fází může být u každého člověka individuální a celkově závisí na mnoha ovlivňujících faktorech. Je tedy důležité, z jakého zorného úhlu se na vývoj člověka pohlíží, je-li prioritou našeho zájmu vývin fyziologický, psychosexuální, kognitivní, emocionální, morální, či sociální.

Takto bychom měli přistupovat konkrétně i k posuzování období dětství, lze-li vůbec o nějakých hranicích této etapy života v současné době hovořit.

Jak vyplývá z výše uvedeného, mluvíme-li dnes o období dětství, zdaleka se nelze spokojit s pohlížením na dětství z pouze fyziologického neboli biologického hlediska.

Biologická vyspělost nekoresponduje v naší době a kultuře s vyspělostí sociální. Jako protiklad tohoto faktu uvádí Z. Kolláriková ve své publikaci „Primární a předškolní pedagogika“ postřehy ze života příslušníků tzv. přírodních národů. Dosáhne-li v tomto společenství jedinec biologické dospělosti, přechází zároveň plynule i sociálně do role dospělého. Začíná pracovat, zakládá rodinu, stará se o její obživu atd. Fyziologická vyžrálost zde platí jako určující faktor pro uznání dospělosti. Když se ohlédneme do minulosti, platilo v podstatě totéž i v našem kulturním prostředí, samozřejmě s četnými výjimkami, založenými především na společenském postavení rodin.

V tzv. moderní společnosti však toto hledisko vyžrálosti svým významem ustupuje vyžrálosti osobnostní a sociální.

Onen časový rozdíl mezi výše zmíněným dvojím vývojem už je v dnešní době opravdu propastný. Jedinec se nachází v období, kdy v podstatě nikam nepatří. Přestože již vykazuje fyzické známky dospělosti, společnost ho ještě dospělým neuznává. Dítětem

zůstává zčásti také pro svoji finanční závislost a existenční odkázanost na rodiče či jiné opatrovníky.

Toto období se dnes ještě prodlužuje spolu s prodlužováním délky studia a jinými zájmy např. cestováním, jež rodiče svým dětem, je-li to v jejich silách, dopřávají tím, že jim i ve zralém věku stále poskytují zázemí a hmotné zajištění.

Nejasná pozice ve společnosti může vést až k tzv. „krizi identity“. Mnozí odborníci se shodují na tom, že právě pocit nezařaditelnosti, odcizení a nejistoty je jedním z hlavních příčin na jedné straně nárůstu dětské kriminality, na straně druhé však také nárůstu počtu dospívajících, kteří se potýkají s vážnými depresemi, v nejhorších případech končícími pokusy o sebevraždu, ale i jinými zdravotními problémy.

Určení hranice mezi dětstvím a dospělostí je tedy otázkou, na kterou nelze jednoznačně odpovědět.

Značná diferencovanost prostředí, ve kterém vyrůstáme je dalším nezanedbatelným faktorem, ovlivňujícím průběh vývoje lidské bytosti. To platí nejen v celosvětovém měřítku. Těžko si představit sebe samé, jací bychom asi byli, vyrůstali-li bychom např. v arktických podmínkách, beze všech vymožeností, na které jsme zvyklí. Ovšem i v menším společenství (nyní mám na mysli jeden národ, konkrétně Českou republiku), mohou být podmínky pro vývoj dítěte velmi individuální. Byl by jedinec, vyrůstající v bohaté rodině, uprostřed velkoměsta stejný, kdyby vyrůstal na vesnici v rodině sociálně slabší? Podobné otázky by mohl aplikovat každý sám na sebe. Osobně jsem zažila během svého dětství stěhování z jedné části republiky do druhé a často se zamýšlím nad tím, jak by asi můj život vypadal, kým bych byla, vyrůstala –li bych na jiném místě.

Toto nás vede k zamyšlení, lze-li ještě ve 21. století pohlížet na dětství, jako na něco univerzálního? Může-li jednotný model dětství, tak jak bylo chápáno v minulosti, obstát i dnes, a to jak z hlediska individuálního osobnostního vývinu, tak z hlediska specifik socializace různých sociálních skupin dětí ve společnosti?

Kapitolu, poukazující na rozdílné prožívání dětství a individualitu provázející lidský vývoj ukončuji citátem z knihy H. S. Herzky „Rozumíme svému dítěti?“: *„Existují zcela rozdílná dětství, nejen podle jednotlivých světadílů a kultur, ale i v jednotlivých regionech, ba přímo v jednotlivých rodinách.“*

1. 2. SOUČASNÉ CHÁPÁNÍ DÍTĚTE A DĚTSTVÍ, JEHO POSTAVENÍ VE SPOLEČNOSTI

Dítě a dětství je v našem socio-kulturním prostředí v současné době vnímáno a hodnoceno velmi vysoko. Můžeme říci, že ještě nikdy nebylo na dětství pohlíženo s takovým citem a respektem, s jakým je na něj pohlíženo dnes. Dítě se dostalo do středu zájmu široké veřejnosti, otázka správné výchovy a vhodného působení na dítě ze strany dospělých je, v pozitivním slova smyslu, problematizována a často diskutována. *„Postavení dítěte v rodině i ve společnosti se výrazně mění také v důsledku toho, že v rodině je málo dětí a celá společnost „stárne“. V hierarchii hodnot se dítě dostává značně vysoko a to se odráží v jeho pozici i v rovině vztahů. Pozice dítěte se posiluje, vztah mezi rodiči a dětmi se demokratizuje a liberalizuje.“* (Opravilová, E. , Kropáčková, J., 2005, s.25)“

Dítě je pod neustálým vlivem cílené výchovy a vzdělávacího působení. Cítí mnohdy přehnaný tlak rodičů, kteří usilují o to, aby jejich potomek co nejlépe prospíval, aby, pokud možno v něčem vynikal, aby se v budoucnosti co možná nejlépe uplatnil ve společnosti.

Toto je však v hlavě dítěte konfrontováno s jeho vlastními touhami a představami, s tím, o co ono samo usiluje, čeho by ono samo chtělo dosáhnout.

Bohužel se tyto dvě představy často zásadně rozcházejí. A je to právě dítě, které se stává v jistém smyslu obětí svých vlastních rodičů, vybírá činnosti podle doporučení a tužeb ostatních, nikoliv podle vlastní volby. Stává se prostředníkem v naplnění a dosažení toho, čeho oni sami dosáhnout nemohli nebo nedokázali.

Dítě se snaží vyhovět, naplnit rodičovská očekávání, mnohdy nedostává šanci prosadit své skutečné zájmy a potřeby. Určitým způsobem akceptuje svět v té hotové podobě, v jaké se mu ho dostává. Velmi pragmatizovaný, řízený rodiči a částečně také jejich zájmy a záměry.

V podstatě se mu dostává již vytvořeného modelu, do kterého jen vhodně „vpluje“. Nemá příležitost a dostatek podnětů k rozvinutí vlastní představivosti a vytváření si vlastních názorů a pohledů na dění kolem sebe.

Celkový životní styl se zásadně promítá i do života dětí. Ty jsou rodiči a pedagogy stále více aktivizovány a přímočaře směřovány vpřed. Výchova se stává proorganizovanou, děti chodí do specializovaných zájmových kroužků, od nízkého věku se věnují

mimoškolním aktivitám na profesionální úrovni, jsou obklopeny nejrůznějšími hračkami a pomůckami, upoutávajícími jejich pozornost.

Tento způsob výchovy, zdánlivě směřující k budoucím úspěchům dítěte je mimo jiné velice vhodný a výhodný pro rodiče samotné, kteří bývají zaneprázdnění a tímto způsobem kompenzují vlastní čas, ve kterém by se dítěti měli sami intenzivně věnovat. Dítěti však často akorát přibývá spousta povinností, které nejsou v souladu s jeho přirozenými potřebami. Naopak omezují a vytěsňují nezávaznost, která k dětství odjakživa patřila.

Výše zmíněný rozpor ve výchově dokazují i odborné výzkumy. V porovnání s předchozími generacemi je dnešní dítě lépe vyvinuto jak po stránce fyzické, tak po stránce mentální. Vývojově dříve dokáže provádět různé psychické činnosti, i v oblasti sociálních vztahů a orientaci se v nich je o poznání obratnější a zkušenější.

Na druhou stranu však lze jen spekulovat o tom, jestli dětem současný způsob výchovy skutečně vyhovuje, jestli nestrádají a nejsou zatíženy stresem.

Často jsme svědky dětského chování, které se nám jeví jako nevysvětlitelné. Právě v těchto projevech však můžeme spatřovat určité signály toho, že něco není v pořádku. Vysvětlit příčiny takového chování bývá složité a vzhledem k individualitě každého z nás velice sporné. Přesto můžeme na základě pedagogických a psychologických výzkumů vyvodit určité jednotící závěry.

E. Opravilová a J. Kropáčková uvádí ve své publikaci „Studijní texty k předškolní pedagogice“ několik příkladů chování, jež právem vyvolává obavy a pochybnosti o správnosti stávajícího způsobu výchovy. Příčinu agrese a destruktivního chování je dle výše zmiňovaných autorek možné hledat v nedostatku příležitostí k přirozenému pohybovému vyžití. Nedostatek zájmu dospělých přináší potřebu exhibice a upoutání pozornosti za každou cenu. Častá samota, nedostatek komunikace a pocit nezařazenosti do skupiny může přerůst v odmítnutí komunikace vůbec. Lhostejnost a nešetrnost k svými cizím věcem lze vysvětlit množstvím předmětů, které děti obklopují, přestože je nepotřebují, které použijí, či se s nimi na chvíli pobaví, záhy je však odloží, zahodí, zkrátka na ně zapomenou.

Přestože tedy můžeme u dětí pozorovat určité projevy urychleného vývoje, nelze je považovat za všeobecné, trvalé a jednoznačně žádoucí. Ačkoliv je dítě dnes středem zájmu a těší se výsadnímu postavení ve společnosti, čelí často silným emocionálním problémům. Chybí mu citová blízkost dospělých, nezřídka i základní jistota rodinného zázemí. Děti jsou často ponechány samy sobě nebo se musí spokojit s péčí chůvy, jež

pochopitelně po citové stránce nemůže zcela zastoupit roli matky a otce. Právě dostatek porozumění a zájmu ze strany milujících rodičů jsou však nezbytným předpokladem k zvládnutí všech nároků, kterými jsou dnešní děti zatěžkány.

Přes zdánlivou vyspělost mohou být současné děti překvapivě zranitelné. To, co se od nich očekává často nejde ruku v ruce s jejich vývojovými možnostmi. V takovém případě hrozí narušení rovnováhy mezi zráním a učením, tato nerovnováha může dále vyvolat nesoulad i ve struktuře osobnosti.

Je třeba, uvědomit si složitost situace dnešního dítěte, jež postrádá „opravdovou“ účast dospělého jedince v jeho vývoji. Trpělivost a lásku, která by měla provázet proces, kdy dítě samo objevuje, rozhoduje, uvědomuje si a učí se ctít vlastní hodnoty a jistoty.

1.2.1. ROLE DÍTĚTE VE SPOLEČNOSTI

Ačkoliv jsou dnes děti v centru společenského dění, fakticky do představy o běžné společnosti nespádají. Pojem společnost vnímáme jako uskupení dospělých lidí, coby výlučných a aktivních tvůrců a představitelů tohoto světa.

Veřejnost nepovažuje děti za rovnocenné partnery, neboť nejsou spolutvůrci skutečností. To lze dokázat např. na příkladu médií, v nichž se relace, zaměřené na děti objevují jen minimálně. Dominují jiná témata, která jsou předmětem zájmu dospělých. Politická, ekologická, ekonomická a další.

Když se podíváme do historie, můžeme se přesvědčit o tomtéž. Jen stěží je možné dohledat záznamy o životě dětí a jejich spolupodílení se na světě. To platí bohužel pro jakoukoliv dějinnou etapu, dokonce i v historických statistikách chybí záznamy o dětech. Toto tvrzení o tzv. adultistickém chápání společnosti podporuje z historie známý pohled na dítě, jako na zatím nedospělého, nezralého-nehotového jedince. Dítě je v tomto úhlu pohledu nerovnocenné, na vstup do společnosti se s pomocí dospělých teprve připravuje. Připravuje se na to, čím se stane, kým bude. Logicky tedy v této perspektivě není dítě vnímáno jako bytost, která už něčím je, že již prožívá plnohodnotný život se specifickými přáními, potřebami a vlastním pohledem na svět.

Tento pohled na dítě, připisovaný především minulosti tedy zůstává i ve společnosti dnešní, možná aniž bychom si ho uvědomovali.

1.3. SOUČASNOST VERSUS MINULOST

V dnešní době je již vhodný přístup k dítěti doložen vědeckými výzkumy a bádáním. Výrazný zájem o dítě můžeme pozorovat již od začátku předešlého století. S tím souvisí i vznik jednotlivých vědních disciplín, zabývajících se dětstvím, specializovaných na jedince v specifickém období jeho života. Pojetí dítěte je tedy podloženo vědecky. Existuje mnoho materiálů ze kterých je patrné, jak bylo dítě vnímáno.

Budeme-li však chtít formulovat pojetí dítěte v minulosti, konkrétně tedy ještě před dvacátým stoletím nenalezneme již fundované vědecké studie, zabývající se touto problematikou. Existují samozřejmě výjimky, lidé, kteří obraceli svůj zájem k dítěti, zabývali se jím, snažili se o vytvoření výchovně-vzdělávací koncepce. Tyto snahy lze právem považovat za nadčasové.

Vzácnou výjimkou byl ve své době např. Jan Ámos Komenský, když hovořil o potřebě porozumění dětským zvláštěnostem. To, jaký však měly tyto a podobné snahy skutečný dopad na jednání lidí, na jednání společnosti už můžeme pouze rekonstruovat. Jak moc ovlivnily Komenského myšlenky jednání a zacházení lidí s dítětem v době, kdy bylo pojímáno jako „nedokonalá zmenšenina dospělého“, pozbývajícího veškeré pravomoce a kompetence rozhodovat?

Z výše uvedeného vyplývá, že pojetí dítěte v minulosti už lze pouze odhadovat, můžeme vytvářet hypotézy, opírající se o dobové prameny, přesnou představu o pojetí dětství však již není možné zrekonstruovat.

Nedostatek věrohodných materiálů a pramenů, zabývajících se dětstvím skutečně do hloubky lze zdůvodnit i tím, že téma dítě nebylo v dávnější minulosti v porovnání s dneškem aktuálním tématem. Lidé se zabývali jinými tématy, dětství bylo problematikou, jenž paradoxně ani nenaplnuje obsah slova problematika. Nebylo totiž vnímáno jako problém, který by bylo třeba nějak řešit, nějak se jím zabývat.

Těžko si lze představit výše zmíněnou absenci zájmu o dítě v době, kdy je dítě a dětství prodiskutovááno dnes a denně jak odborníky, tak laickou veřejností. Podíváme-li se však na tento fakt v perspektivě budoucnosti musíme konstatovat, že také nedokážeme s jistotou odhadnout co bude palčivou a aktuální otázkou společnosti za sto, dvě stě let. Jak bychom mohli našim následníkům pomoci při zkoumání problémů, jenž se teprve stanou zásadním problémem doby nadcházející. Co bude tím problémem?

Osobně se domnívám, že z tohoto úhlu pohledu lze dětství jako předmět zájmu připodobnit ke zcela odlišnému problému, čímž je životní prostředí, ekologie a boj za zachování planety Země.

Stejně jako bylo dvacáté století stoletím dítěte, zdá se být století právě plynoucí stoletím, kdy se veřejnost začíná zajímat o životní prostředí. Lze pozorovat, že tento zájem se probouzí velice pomalu a v širším slova smyslu je stále okrajovým tématem, jímž se alespoň v mém okolí zabývají lidé spíše výjimečně. V kontextu celé planety pak zůstává tato problematika hojně opomíjena a odsouvána, jakoby zabývání se jí a uvědomění si jí čekalo na dobu, kdy nastanou skutečné problémy, hrozící každému z nás.

Nerada bych na tomto místě příliš odbočila od tématu, kterým je dětství a přístup k němu. Výše popsané srovnání mi však připadá poměrně vhodné k demonstrování toho, že zájem o dětství se také začal probouzet až v době, kdy bylo skutečně nevyhnutelné se dítětem a jeho vývojem zabývat, vzhledem k chodu dějin a směřování lidstva.

Dvacáté století, poznamenané dvěma světovými válkami, na druhou stranu vývojem mezinárodní spolupráce, ale i mezinárodní plurality názorů na důležité světové otázky, jenž byla mnohokrát příčinou nepochopitelné krutosti a nehumánnosti, v sobě probudilo zájem o dítě. Až při hledání příčin, stojících za vznikem událostí vymykajících se lidskému chápání si veřejnost uvědomila, že zanedbáním výchovy a podceněním důležitosti vývoje člověka během jeho dětství se negativně formuje i celá společnost.

O tom, jestli bylo možné včasným uvědoměním si problému výchovy těmto událostem předejít můžeme dnes pouze diskutovat, jednoznačného závěru se však nedobereme. Stejně tak se zdá být téměř nemožné, přesvědčit lidstvo o tom, že současný-vůči životnímu prostředí nešetrný způsob života může vyústit v katastrofy s nepopsatelnými následky na další život na naší planetě, dokud se tak doopravdy nestane.

2. POJETÍ DÍTĚTE V HISTORICKÉM KONTEXTU

„Člověk prochází přítomností se zavázanýma očima. Smí pouze tušit a hádat, co vlastně žije. Teprve později mu odvážou šátek z očí a on, pohlédnuv na minulost, zjistí co žil a jaký to mělo smysl.“

Milan Kundera

V této části své práce připomenu ve stručnosti jednotlivá historická období v dějinách dítěte. To, jak bylo v minulosti chápáno, jak s ním bylo zacházeno.

Z následujících kapitol bude jistě patrné, jak moc se výchova a vztah k dítěti v minulosti měnily, než vyústily k tzv. „obratu k dítěti“ (Helus, 2004), jenž je výdobytkem až 20. století. O tom, že tento posun nebyl samozřejmý ani snadný a musel překonat mnoho překážek nemusíme mít pochyb. I dnes tento obrat zůstává spíše úkolem a výzvou než nesporně zabezpečeným výsledkem.

Ačkoliv by nám mohlo připadat, že dnešní zacházení s dětmi je v porovnání s minulostí absolutně v pořádku, uchylování se k takovému jednoznačnému závěru by bylo bezesporu mýlkou. I v naší době jsou na dětech páhány ze strany dospělých nejrůznější prohršky, byť již nebijí do očí svojí krutostí a bezohledností tak, jak tomu bylo dříve. Vždyť i vztah k dítěti je v podstatné míře ovlivněn dobovými životními okolnostmi, rozvinutostí kultury mezilidských vztahů a stavem lidského vědomí.

„Vztah k dítěti je něčím, co má svá úskalí, vývoj, své šance i problémy, jež je třeba řešit. Vztah k dítěti je ve svém vývoji významným aspektem objevování člověka člověkem, a to s dalekosáhlými důsledky.“ (Helus, 2004, s.15)

2.1. VÝZNAM LITERATURY, JAKOŽTO PRAMENE, PŘIBLIŽUJÍCÍHO MINULOST

Krásná literatura je jedním z významných pramenů, které nám pomáhají představit si dobu, ve které vznikala. V každé knize najdeme konkrétní příběh, jenž je jejím stěžejním motivem, ať už je smyšlený či nikoliv. Jakoby mimoděk se na pozadí vždy promítá dobová atmosféra, ve které se děj odehrává, přibližuje nám způsob života lidí, prostředí, ve kterém žili, jejich zvyky, každodenní rituály, vzájemné vztahy. Díky autenticitě vyprávění si čtenář dokáže živě představit, řečeno dnešním jazykem, životní standard doby, dokáže přirozeně přemýšlet a uvažovat v souladu se specifiky daného období, prožívat s hlavními hrdiny jejich radosti i strasti.

Samozřejmě ne vždy se spisovatelův pohled na svět přesně shoduje s pohledem historickým, jenž je podložen historickým bádáním a fakty. Právě literární um, kterým autoři beletrií vládnu, však dokáže často vystihnout to zásadní a podstatné takovým způsobem, že je z hlediska posuzování životů lidí, jejich životních hodnot a ideálů mnohem cennější než výpověď historická, neživá, odpoutaná od reality.

Spisovatelé jsou součástí společnosti, pozorují tedy dění kolem sebe velice zúčastněně, zároveň je však jejich výjimečné nadání právě v pozorování a popisu dění ve společnosti staví do role významných sudí lidských životů. Jejich názory nejsou lidem lhostejné, ať už jsou přijímány kriticky nebo naopak, odráží v sobě určitým způsobem mínění široké veřejnosti.

Mezi čtenáři a spisovateli lze spatřovat oboustrannou vazbu. Na jednu stranu jsou autoři krásné literatury odkázáni na zájem svých čtenářů, bez nějž by nebyli tím, čím jsou. Jejich díla, krom toho, že odráží čtenářský vkus společnosti, tedy musí alespoň částečně korespondovat s tím, co lidi aktuálně zajímá. Na druhou stranu jsou to právě čtenáři a jejich zájem, jenž nechává spisovatele otevřeně a subjektivně se vyjadřovat ke konkrétním situacím, komentovat společenské dění a tak dále. Stávají se tedy často jakýmiś mluvčími společnosti, což, jak se ostatně v dějinách mnohokrát potvrdilo, nemusí být vždy primárně úloha záviděníhodná.

Pohled na dítě očima spisovatelů i to, kolik prostoru a pozornosti mu ve své tvorbě věnují, tedy samozřejmě můžeme chápat jako pohled a názor určité společenské vrstvy lidí. V případě spisovatelů, jakožto osob společensky mimořádně významných, však lze jejich

nahlížení na dítě začlenit do nesrovnatelně širšího kontextu, k čemuž odkazuje úvaha výše.

2.2. KRITÉRIA PRO VÝBĚR AUTORŮ A LITERÁRNÍCH ÚRYVKŮ

K utvoření si představy o tom, jak vypadal život dítěte v jednotlivých historických obdobích nám významně pomáhají autentická literární díla.

V následujících kapitolách, které se věnují pojetí dítěte v antice, středověku, osvícenství, v době průmyslové revoluce a nakonec i ve dvacátém století je naznačeno historické pojetí dětství, vztahující se k jednotlivým obdobím.

Jednotlivá období jsou řazena chronologicky, jejich trvání není však ani zdaleka totožné. V každém z těchto historických period lze pozorovat výraznou změnu v přístupu k dítěti vzhledem k období předcházejícímu a následujícímu. Toto rozvržení historických period jsem převzala z koncepce Zdeňka Heluse.

Jednotlivá historická období jsou v této kapitole doplněna charakteristickými díly české i světové beletrie.

Úryvky, jimiž jsem popisy období doplnila by měly více přiblížit život i význam dětství v konkrétních historických periodách.

Snažila jsem se vybírat převážně úryvky z děl autorů, kteří v dané době opravdu žili, jejichž díla přísluší k periodě, jež je předmětem zájmu té a oné kapitoly. Spisovatele, kteří byli ve své době významnými osobnostmi, jejichž představy a názory ovlivnily do jisté míry uvažování a chování soudobé společnosti.

Zároveň to jsou autoři nadčasoví. Jejich jména se stále drží v povědomí zájmu čtenářů a díla, kterým jsou autory, mnohdy i po více staletích neupadají v zapomnění.

V některých místech práce jsem použila úryvky spisovatelů 20. století, jež se ve svých dílech vrací do minulosti, např. středověku, ovšem také se snaží o autenticitu, ačkoliv samozřejmě s větším či menším časovým odstupem.

V této kapitole jsem se nijak zvlášť nezaměřila na autory české. Například pro období antiky by to ani nebylo možné. Vždy jsem se však snažila vybrat úryvky z děl z takového socio-kulturního prostředí, ve kterém se dané tvrzení, vztahující se k životu dítěte projevilo co možná nejvýrazněji.

2.3. OBDOBÍ ANTIKY

Velikost rodin v období antiky a počet dětí v rodinách by se dal srovnat s rodinami dnešními. Důvody proto byly především ekonomické. Narození dítěte bylo významnou událostí. Zpravidla pátého dne po narození měl otec uznat dítě za vlastní, v podstatě mu náleželo právo rozhodnout, jestli narozené dítě vychová nebo odloží. Ve Spartě rozhodoval o osudu dítěte stát, přičemž platilo, že čím bylo dítě slabší, tím pravděpodobnější bylo jeho vydání na pospas smrti. Odložení zdravých dětí, které postihovalo převážně ženské pohlaví, bylo charakteristickým znakem otrokářské společnosti, většinou se tak stávalo kvůli chudobě rodičů, nejednalo se tedy o projev bezcitnosti, ale skutečně o čin, ke kterému byli rodiče přiměni z nouze. Důkazem toho jsou poznávací znamení, většinou prsten, nebo šperk, jež byla dítěti ponechána s nadějí, že jednou dojde ke shledání a tento předmět poslouží jako identifikační znamení.

„Pročpak bohatou révu chceš zbavovat rostoucích hroznů,

Pročpak ukrutnou rukou nezralé ovoce rveš?

Zralost ať přijde pak sama, nech vyrůst tomu, co vzniklo:

Za malé strpení přec život je veliký dar!

Pročpak zespodu nástroj si vrážíte v těhotné lůno,

Doposud nenarozeným dáváte smrtící jed?

Lidé Médeiu viní, že zbrocena krví svých dětí,

Nad synkem Ityem lkají, matka, že zabila ho.

Obě dvě matky jsou kruté, však obě dvě z žalostných příčin:

Vražděním vlastních dětí mstily se na mužích svých.

Řekněte, kterýpak Téreus neb který vás Ijáson dráždí,

abyste vzrušenou rukou probodly útroby své?

Tohleto neučinily ni tygřice v arménských slujích,

ani se neodvážila lvice svůj utratit plod;

dívky však něžné to činí a nikoli beztretně: často

zahyne sama, jež v lůně způsobí děťátku smrt.

Zahyne sama a s volnými vlasy ji k hranici nesou,

kdokoliv právě ji spatří, zvolají: „Patří jí to!““

(Publius Ovidius Naso: O lásce a milování)

O děti pečovala matka nebo chůva, bylo dbáno o jejich čistotu. Byly zabalovány do plenek, které měly pevně přivázané k tělu, spávaly v dřevěných kolébkách, kde si také hrály.

Co se výchovy týče, rozeznáváme dva typy, výchovu athénskou a spartskou. Ve spartské výchově byl důraz kladen především na tělesný rozvoj, výchova byla řízená státem.

V athénské výchově šlo o sladění tělesné a duševní stránky. Právo na vzdělání a výchovu měli v antickém Řecku pouze svobodní občané. Zejména ve Spartě byla výchova již od útlého věku nesmírně tvrdá, nepostrádala prvky krutosti a násilí, jež často vedly až ke smrti. Děti byly vedeny ke střídmosti, k tělesnému rozvoji prostřednictvím tělesných cviků a pravdomluvnosti.

Škola nevyžadovala žádné zvláštní vybavení, a tak mohla být v jakémkoliv domě. Výuka ve školách trvala od úsvitu, s přestávkami pro oddych a na jídlo, do odpoledních hodin. Ve školách vládla přísná kázeň, což ani při metodách výuky nebylo jinak možné. Dobří učitelé k ní žáky vedli přesvědčováním, pochvalami za studijní výsledky, odměnami, zvláště knihami a i tím, že dětem umožnili předvedení znalostí na veřejnosti, zvláště před rodinou.

„K žákům ať se chová jako otec, ať si myslí, že zaujímá místo těch, kteří své dítě svěřili do jeho péče. Měl by sám být bez neřestí a neměl by trpět nectností u jiných. Měl by být přísný, ale ne zachmuřený, i mírný, aniž by byl nedbalý. Tím prvním by se stal neoblíbeným, tím druhým by se mohl dostat do opovržení. Měl by často a hodně hovořit o tom, co je dobré a čestné, protože čím více bude takto radit, tím méně bude nucen trestat. Nemá se poddávat hněvu, současně ale nesmí ignorovat chyby, které vyžadují nápravu. Při svém vyučování má být poctivý, připravený na obtíže, horlivý, ale ne přes míru. Ochotně by měl odpovídat na dotazy a sám se s otázkami obracet na ty, kteří se neptají. Při chvále kompozic svých žáků nemá být ani příliš zdrženlivý, ani se příliš rozptylovat. To první vyvolává nechut k práci, to druhé sebeuspokojení. Při opravování chyb by neměl být hrubý v žádném případě by neměl žáka urážet. Způsob, jakým někdy učitelé kárají, vyvolává dojem odporu a to žáky mnohdy odrazuje od studia... Správně vzdělávání žáci hledí na svého učitele s láskou a úctou. A sotva je možno vyjádřit, oč ochotněji napodobujeme ty, které milujeme. (Quintilianus: O výchově řečníka)

Celkově však lze konstatovat, že v období antiky nepředstavovalo dítě pro společnost žádnou hodnotu, bylo chápáno jako majetek otce, který s ním mohl zacházet podle své

vůle. Podle Senecy mohl otec „odstranit bezcenný život“. Až roku 374 n. l. byl vydán zákon, který definoval zabití dítěte jako vraždu.

2.4. OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

Vývoj dítěte byl stále podřízen vůli rodičů, zejména otce rodiny, dříve vůdci kmene. Přestože bylo zabíjení nemluvňat krutě trestáno, stále k němu v hojných případech docházelo, příčinou byly sociální důvody.

„Když stařena docházela k rodící ženě, nastalo ticho a chvíle čekání. Muž naslouchal. Skloněn nad proud zřel stříbrné mihotání potěru. Mysl rybáře se zaměstnávala lovem, ale kdesi v hloubi jeho prsou zněl temný cit.

Zatím žena porodila. Zatím stařena došla k rodičce. Když se to stalo a když se čeřen rybářův poznovu ponořil do vody, bylo poznovu slyšeti úpění a křik. Bylo slyšeti pláč, nařikání a chrapot zápasu. Tu se vylila krev nemluvňátka mezi obě ženy. Mezi matku, která porodila dítě, a mezi Stařenu, která je utratila.

Za neúrody přichází na svět příliš mnoho dětí a jen Stařena rozhoduje, které z nich zůstanou naživu. Kdyby se ptala matek, nebylo by konce svárů, neboť matky své děti nepočítají. Nevidí, že jejich synáček má oko, které by mohlo přinést kmeni záhubu, nevidí ani jeho křivé ruky, ani slabých nohou. Je jim lhostejný počet krků a nemyslí na hlad kmene. Jen Stařena má péči o jídlo. Jen Stařena rozhoduje o věcech života a smrti. Až udeří mráz, až zvěř a lidi postihne zima, až hlad a strádání vypudí kmeny, aby hledaly poznovu sídla, která před časem opustily, až se kmen srazí s jiným kmenem, ustupujícím před tímž strádáním, touž nepohodou a tímž nepřítelem, pak bude právě narozený krk dvojnásob přespočetný.“

(Vladislav Vančura: Obrazy z dějin národa českého)

Dožití se dospělosti lze považovat ve středověké společnosti za velké štěstí i proto, že úmrtnost dětí, zejména v kojeneckém věku byla nesmírně vysoká. Některé statistiky dokonce hovoří o tom, že deseti let se dožilo jen každé asi třetí dítě.

Období dětství se ve středověku netěšilo žádnému respektu. Dítě nebylo vnímáno jako lidská bytost, což dokládají i způsoby péče o něj, často postrádající sebemenší známky citu, spíše připomínají mučení.

„Pán z Vlkova zavrával a jediným rychlým pohybem uchopil chlapce, který chtěl proběhnout mezi ním a zdí k vratům, zvedl ho do výšky, mnohem pevněji než prve nevěstu, a udeřil dětským tělem o potřísněnou zeď.

Zadunělo to. Letící tělo narazilo do trámu a pomalu se sesouvalo k otcovým nohám, kde zůstalo nehybně ležet. Bylo dokonáno, lidé oněměli. Ze světlých chlapcových vlasů a úst vytékala krev. Jasnorudý pramének spěchající k hrdlu.

-Panebože,- hlesl pán z Vlkova, když se podíval pod sebe, - nedopuť, abych ho zabil.-

(...)-Bože,- říkal k obloze třesoucím se hlasem ve strašlivém pohnutí, - neber mi ho. Dám ti ho! Slibuji, že ti ho zaslíbím, bude sloužit k tvé slávě, jenom mu zachovej život... - “

(Vladimír Körner: Údolí včel)

Rodičovský cit k narozenému dítěti byl nesrovnatelně vlažnější než je tomu dnes. Lze to odůvodnit i již výše zmíněnou vysokou úmrtností dětí. Rodiče se tolik citově nevázali na děti, aby unesli jejich ztrátu, často v prvních letech života. Ve vysokých kruzích bylo vyjádření citu vůči dítěti považováno dokonce za nevkusné.

Ve vrcholném středověku začala být uplatňována funkce kojné. Dítě bylo záhy po narození přenecháno „na kojení“ kojné, často z nižších společenských vrstev. V její péči zůstávalo na venkově i několik let, rodiče ho vídali pouze sporadicky. To samozřejmě zásadně prohlubovalo citový odstup mezi rodiči a dítětem.

Narozené dítě bylo považováno za primárně hříšné a špatné. Teprve výchova měla z dítěte tvrdými tresty vymýtit všechny špatnosti, jež jsou mu vlastní. Celá řada přirozených projevů dětskosti, počínaje lezením po zemi, konče volnou komunikací mezi dětmi ve škole, byla považována za projevy nedůstojné a trestuhodné, jež je třeba výchovou odstranit.

Jako doklad této bezcitnosti vůči dětem v nejútlejším věku lze uvést tradici zavíjení dítěte do těsného povijanu, prakticky znemožňujícího jakýkoliv pohyb. Tato praktika byla používána více jak tisíc let. V některých oblastech a sociálních vrstvách se balení nemluvnat do povijanu praktikovalo až do konce devatenáctého století.

Tělo dítěte bylo v povijanu pevně sešněrováno takovým způsobem, že dítěti prakticky znemožňovalo jakýkoliv pohyb rukama nebo nohama. Šátek přehozený přes hlavu navíc bránil dítěti v rozhledu. Dítě bylo často ponecháno pomočené a pokálené několik hodin, což způsobovalo opruzeniny, vyrážky a záněty.

Základním znakem tehdejšího vztahu mezi rodiči a dětmi, ale i mezi učitelem a dítětem byla neomezená autorita dospělého vůči dítěti. Dítě bylo nuceno k poslušnosti tělesnými tresty, nebyl mu ponechán prostor na přirozený vývoj, na dětskost. Děti byly

vychováány k naprosté pokoře a poslušnosti, bez zřetele na rozvoj samostatného myšlení .

Pokud bylo dítěti dopřáno vzdělání, bylo často provázeno soustavným strachem. Samotná výuka pak připomínala drezuru, ve které nešlo o pochopení vyučované látky, ale spíše o prázdné memorování učebních textů.

„Co to vlastně drmolil?, co odřikával z hrozící bezpaměti? Hlas v tom úzkém, tvrdém obličejí se lámal v naléhavý, prosebný šepot plný vysílení. Další zařikadlo latinských modliteb už neznal, a zbývala hodina do svítání. Zbyla mu modlitba v řeči již srozumitelné, slova žalmistova: “(Vladimír Körner: Údolí včel)

V žádném případě však nebyly uspokojeny přirozené potřeby dítěte. Hrát si nebo trávit volně čas se svými vrstevníky bylo věcí absolutně vyloučenou.

Role učitele často splývala s rolí dozorce, bez jehož souhlasu nebo výslovného povolení nesmělo dítě nic dělat. Vše muselo být splněno přesně a řádně jak náleží, oproštěno od veškerých citů a lásky k dítěti.

Středověká společnost vnímala dětství jako nepříliš významné období v životě člověka, které je zapotřebí co nejrychleji překlenout, proto také přistupovala k dětem jako k jakýmsi zmenšeninám dospělých. Potlačení dětské přirozenosti bylo jednou z určujících zásad středověké výchovy.

2.5. OBDOBÍ OSVÍCENSTVÍ

Ačkoliv bylo výše zmíněné zacházení s dítětem uplatňováno v hojné míře i v období raného novověku, lze již pozorovat určité snahy pochopit a proniknout do problematiky dětské osobnosti a jeho specifík myšlení, zájmů a schopností.

K pochopení dítěte významně přispěl Jan Ámos Komenský (1592-1670), jenž zdůrazňuje, že výchova a výuka dítěte by se měla zakládat také na vnitřním tíhnutí dítěte. V jeho spisech vystupuje do popředí láska k dítěti, respektování dětské přirozenosti a nezbytná péče o všestranný rozvoj.

Nový pohled na dítě a dětství vneslo v 17.-18. století osvícenství. Za skutečné předchůdce obratu k dítěti lze považovat následující tři osvícenské myslitele, J. Locke, J. J. Rousseau aj. H. Pestalozzi. Jejich myšlenky výrazně ovlivnily přístup k dítěti a inspirovali k celé řadě převratných důsledků.

Ať už se jejich myšlenky o výchově v mnoha bodech více či méně liší, všichni tři byli zastánci dětské přirozenosti. Nejenže tuto přirozenost akceptují, dokonce o ní mluví jako

o hybné síle, jenž by měla jít ruku v ruce s výchovou. Právě užívání rozumu a nabytých vědomostí je přirozeností člověka. Dítě by se mělo učit radostně, zábavně, hravě.

Rousseau, stejně jako Locke zásadně odmítá zavíjení dítěte do povijanu, propaguje volný pohyb dítěte. *„Nedopustíte, aby dítě v okamžiku, kdy počne dýchat, vyšedši z lůna mateřského, bylo dáno do nového obalu, který je těsní ještě více. Žádné čepčky, žádné peřinky, žádné povijany! Zaviňte je do volných a velkých plen, ve kterých by se mohly všechny údy volně pohybovat a které by nebyli ani tak těžké, že by vadily jeho pohybům, ani tak teplé, že by necítilo působení vzduchu.“* (J. J. Rousseau: Emil čili o vychovávání) Rovněž je zastáncem myšlenky, že dítě by mělo být kojeno samotnou matkou, nikoliv kojnou. (...) *Ale ať se matky odhodlají kojiti své děti; mravy se napraví samy sebou, city přirozené se opět probudí ve všech srdcích.*(...) *Najdou se přece někdy ještě mladé ženy dobrého jádra, které, odváživše se v tomto protiviti se vládě módy a křikům svého pohlaví, plní se zásluhou odvahou povinnost tak sladkou, kterou jim ukládá příroda.*(...)(Rousseau, 1910, str. 19)

Právě Rousseau byl svými myšlenkami a názory na dětství, jako na období jenž si žádá vlastní logiku, nikoliv tu, kterou mu dospělí podsouvají, revoluční. *„Mějte úctu před dětstvím a nepospíchejte, abyste je soudili, ať v dobrém, ať ve zlém. Nechte, ať výjimky se ukáží, osvědčí a utvrdí, dlouho před tím, než pro ně zvolíte osobitou výchovu. Nechte dlouhou dobu působiti přírodu, nežli se ujmete jejího díla, abyste nerušili jejího působení. Pravíte, že znáte cenu času a že ho nechcete marně ztráceti. Vy nevidíte, že užití ho špatně znamená mnohem spíše jeho ztrátu, než neužívati ho vůbec, a že dítě nesprávně vyučené je mnohem více vzdáleno moudrosti než ono, jež vůbec ničemu nenaučilo.“* (J.J.Rousseau: Emil čili o vychovávání) Jeho výchovné dílo (Emil, čili o vychovávání) je mnohými považováno za počátek nové éry chápání dítěte.

Významným znakem jeho pedagogiky byl citlivý vztah k dítěti, což je jeden z prvků, který se trvale odrazil do moderního pedagogického myšlení.

Rousseauovým pokračovatelem byl švýcarský pedagog Jan Jindřich Pestalozzi. Na rozdíl od svých předchůdců byl však sám vychovatelem, poskytoval péči a výchovu zejména chudým dětem a sirotkům. Prostřednictvím výchovy chtěl dětem, o které pečoval usnadnit život. Snažil se rozvíjet přirozené předpoklady dítěte, které tvoří základ jeho myšlení, cítění a jednání. V tom spatřoval prostředek k lepšímu životu.

2.6. OBDOBÍ PRŮMYSLOVÉ REVOLUCE

Navzdory všem revolučním myšlenkám, budujícím úctu k životu dítěte a jeho zdravému vývoji přinesla doba průmyslové revoluce další vlnu bezohlednosti a krutosti. Děti se staly levnou pracovní silou, jenž odolá příšerným pracovním podmínkám snáze nežli dospělí. Lépe si na ně zvyká a smíří se s nimi.

„ Dnes už znám sice život natolik, že jsem skorem vůbec ztratil schopnost nechat se něčím do velké míry překvapit, ale ještě i dnes mě do jisté míry překvapuje, že mě mohli v takovém věku tak lhostejně vyhodit na ulici. Připadá mi podivné, že se takového dítěte tak nevšedního nadání a značných pozorovacích schopností, bystrého, dychtivého, křehkého a tělesně i duševně lehko zranitelného, nikoho nenapadlo jakýmkoliv způsobem zastat. Ale nikdo se mě nezastal, a tak jsem se ve věku deseti let stal nádenickým oušlapkem ve službách firmy Murdstone a Grinby. “(Ch. Dickens: David Copperfield)

Ačkoliv dětská práce nebyla ničím novým-existovala již v době před průmyslovou revolucí, počet pracujících dětí na přelomu 18. a 19. století rapidně vzrostl. Některé dobové statistiky dokonce uvádějí, že z celkového počtu zaměstnanců v továrnách tvořili více než polovinu lidé mladší osmnácti let, nemalou část dokonce dělníci mladší devíti let.

Někteří továrníci v zaměstnávání dětí viděli pomoc chudým. Pracujícím dětem nehrozilo hladovění, strádaly však v příšerných pracovních podmínkách bez jakýchkoliv bezpečnostních a hygienických zajištění, denní pracovní doba často přesahovala 14 hodin. Většina zaměstnavatelů však děti vítala jednoduše jako levnou a absolutně poddajnou pracovní sílu, závislou na sebemenším finančním ohodnocení odvedené práce.

„ Byla to stará barabizna na spadnutí s vlastní přístavní rampou, která při přílivu hraničila s řekou a při odlivu s bahnem a byla doslova zamořena krysami. Ty místnosti vyložené dřevem a znešvažené špínou a kouřem patrně celého století, ty zpuchřelé podlahy a schody, to pištění a rvačky velkých šedivých krys dole ve sklepích, ten marast a prohnílost všeho kolem jsou pro mou mysl vjemy nikoliv mnoho let staré, nýbrž současné. To všechno vidím před očima stejně živě jako v tu krutou chvíli, kdy jsem se třaslavou rukou vedl pana Quintona a procházel tím vším po prvé. “ (Ch. Dickens: David Copperfield)

Až ve třicátých letech 19. století byly přijaty první zákony, omezující dětskou práci, dle věku pracujících osob byla omezena pracovní doba, taktéž práce v noci byla podmíněna věkem. Později bylo také zakázáno zaměstnávat děti a ženy na práci v dolech.

Dopady zmíněných zákonů sice snížily počet zaměstnaných dětí, dětská práce nicméně zůstala v Evropě v menší míře až do 20. století.

Život samotný byl silně poznamenán silou peněz. V obzvláště těžké situaci pak byly především děti bez rodičů, o které se neměl kdo postarat, jejichž existenční zajištění bylo v rukách státních institucí.

„Členové tohoto výboru byli mužové velice moudří, důvtipní a hloubaví, a když se už jednou stalo, že obrátili pozornost k špitálu, rázem objevili, na co by obyčejní lidé nebyli přišli jaktěživy – že se v něm chudým líbí.

(...)A tak se usnesli na zásadě, že všichni chudí budou mít na vybranou (neboť nikoho nechtějí nutit, kdepak) buďto pomaloučku umřít hladu v ústavě, nebo rychle mimo něj. S tím cílem na mysli si od vodárny zajistili nepřetržitou a neomezenou dodávku vody a od obchodníka s obilím občasnou dodávku malých množství ovesné krupice a vydávali třikrát denně porci řídké kaše, dvakrát v týdnu s přidavkem jedné cibule a v neděli s půlkou žemle.(...)

(...)“Nuže, hochu, přicházíš sem, aby ses něčemu naučil a osvojil si nějaké užitečné řemeslo,“ pravil rudolící pán na vysokém křesle.

„A tak zítra ráno v šest začneš dělat konopnou cupaninu,“ dodal nevrlý pán v bílé vestě. Za sloučení obou těchto dobrodiní v jedinou prostou proceduru, jakou je cupování starých lodních lan na koudel, se Oliver na serbusův příkaz hluboce uklonil a potom ho jeho strážce chvatně odvedl na velký sál, kde hoch na hrubé, tvrdé pryčně vzlykal, až usnul.Věru skvělý příklad, jak lidumilný je anglický zákon. I obecním chudím dovoluje spát!(...)

(...)Gamfield je přesně takový pán, jakého Oliver Twist potřebuje. Rovněž pan Gamfield se usmál, když vyhlášku přelouskal, neboť pět liber byla zrovna částka, kterou si tolik přál sehnat – a pokud šlo o hocha, který ji zatěžoval, tu již pan Gamfield věděl, jaký je ve špitále stravovací režim, a proto měl jistotu, že chlapec bude hezky droboučký exemplář, právě vhodný k prolézání a vymetání průduchů regulovaných klapkami.

(...)“Dyby jako obec chtěla, aby se vyučil náramně pěknému řemeslu v zavedeném

a počestném kominickém závodě,“ pokračoval pan Gamfield, „tak já zrovinka učedníka potřebuju a hnedka bysem si ho vzal.“

(...)“Je to šeredné řemeslo,“ prohodil pan Limbkins, když Gamfield znovu projevil své přání.

„Kolikrát se už malí chlapci taky v komíně udusili,“ připomenul jiný pán.

(...)“Kluci jsou náramně paličatí, páni, a ukrutně líný, a není nad pořádněj fajr, když je někdo chce dostat dólů natotata. A je to taky milosrdný, páni, anžto, když kluk v komíně uvízne, tak trošku mu připíct nohy, hned ho to popožene, aby se koukal vyškrábat ven.“ “

(Ch. Dickens: Oliver Twist)

2.7. DVACÁTÉ STOLETÍ

V návaznosti na předchozí snahy se od počátku 20. století začínají formovat myšlenky, vyzdvihující pozitivní kvality dětství. Na dětství začalo být pohlíženo jako na specifickou etapu života, jenž má být respektována, jenž v sobě skrývá obrovský potenciál.

Dětství začalo být vnímáno v kontextu celého života člověka, nabylo na významu, byla mu konečně přiznána důležitá role ve formování osobnosti. Začal být kladen důraz na jedinečné přednosti dítěte, které mají být pokud možno co nejvíce rozvinuty, nikoliv naopak, potlačeny. Na základě těchto myšlenek obrací společnost pozornost k dítěti, jeho výchově a edukační péči.

Na počátku 20. století vydává švédská autorka společenskokritických studií, Ellen Keyová zásadní spis, poukazující na nutnost změny přístupu k dítěti, *Století dítěte*. Kniha se okamžitě dostává do popředí zájmu čtenářů v celé Evropě. Svědčí to mimo jiné i o tom, že dítě a dětství bylo jedním z klíčových témat doby.

Revoluční kniha E. Keyové nebyla formulována jako pedagogická publikace, udala však směr, jímž se dále ubíraly desítky reformních pedagogů. Mezi ty nejvýznamnější patřili Maria Montessori, Rudolf Steiner, Ovide Decroly, Helen Parkhurst a Peter Petersen.

2.7.1. FORMULACE DĚTSKÝCH PRÁV

Práva dítěte jsou důležitým ukazatelem změny postoje společnosti vůči dětem.

S rozvojem moderní společnosti 20. století, zejména po první světové válce, vyvstala potřeba formulovat nějakým způsobem i právní pojetí dítěte. Začalo se formulovat hnutí, bojující za práva dětí.

Děti jsou rovnoprávné jakožto lidské bytosti a mají rovněž práva lidských bytostí, ale vzhledem ke své bezbrannosti potřebují zvláštní podporu a ochranu, díky které dokáží rozvinout všechny své lidské potenciality a stanou se dospělými. K této filozofii se hlásí současná moderní společnost a z ní pramení i veškeré aktivity na podporu dětských práv. Na jejím základě vznikl také závazný normotvorný dokument Úmluva o právech dítěte.

První dokumentem, jenž hájí, prosazuje a chrání zájmy každého dítěte a zrovnopravňuje jeho postavení ve společnosti je Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924.

Roku 1959 byla přijata Spojenými národy Deklarace práv dítěte, byla taktéž uznána ve Všeobecné deklaraci lidských práv, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech. Tato deklarace však byla pouze slavnostním vyhlášením zásad, nezavazovala však jednotlivé státy k jejich plnění.

Dne 20. listopadu 1989 byla v New Yorku přijata Úmluva o právech dítěte. Úmluva je součástí Všeobecné deklarace lidských práv, zohledňuje však nárok dítěte na zvláštní péči a pomoc, vzhledem k jeho tělesné a duševní nezralosti. Mimo jiné je v ní právně zakotvena také ochrana rodiny, jež je jako základní jednotka společnosti přirozeným prostředím pro růst a blaho všech svých členů, zejména dětí.

Česká republika podepsala úmluvu hned první den její platnosti, dne 30. září 1990 a následnou ratifikací se zavázala k jejímu plnění. „Úmluva o právech dítěte“ jako celek je součástí našeho právního řádu a její ustanovení vzhledem k tomu, že jde o mezinárodní dokument, mají přednost před zákonem, což vyplývá z ústavy.

2.8. SHRNUÍ

Podíváme-li se na historické změny, provázející přístup k dítěti, jeho pojetí, sledujeme vlastně proměnu společnosti jako takové. Proměnu společenských priorit. Dítě a respektování nejlepších zájmů dětství bylo v tomto žebříčku priorit opomíjeno velmi dlouho.

Již v době osvícenství lze pozorovat snahy, usilující o formulaci prosazování dětských práv.

Tyto snahy jistě výrazně přispěly ke změně základních přístupů k dítěti, ve své době však byly až příliš náhlé. Prosazení nového přístupu k dítěti vyžaduje postupné respektování jeho zájmu v každé situaci.

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století sehrála významnou roli ve formulování a prosazování zájmu a prospěchu každého dítěte nová mezioborová vědní disciplína pedologie, nauka o dítěti. Přispěla také k posílení jeho postavení ve společnosti, k jeho procesu zrovnoprávnění, jak se také mimo jiné projevilo ve faktickém i právním pojetí dítěte.

Dalším důležitým aspektem, poukazujícím na nutnost změny přístupu k dítěti byl i celkový rozvoj ostatních vědních oborů, týkajících se dítěte. Nejzávažnější poznatky o dítěti – medicínské, psychologické, sociální, právní, duchovní a další ukázaly na nezbytnost dokumentu, chránícího jeho specifické potřeby, zaručujícího mu jeho práva. Vznik Úmluvy o právech dítěte tak můžeme považovat za vývojově nejvyspělejší, ale také nejhumánnější počín, který byl doposud ve věci dítěte a dětství učiněn.

Samotná existence této úmluvy však stále není zárukou toho, že bude dodržována.

Znalosti Úmluvy o právech dítěte, jejím celkovém pojetí nejsou bohužel dosud dostatečně rozšířeny. A to nikoli jen mezi veřejností laickou, ale i odbornou.

Na tomto místě lze jistě zdůraznit význam krásné literatury, jako pramene, který apeluje na širokou veřejnost, dokáže vzbudit náležité emoce. Podává ucelený obraz o životě konkrétních osob, ovlivňuje veřejné mínění, upozorňuje na problémy doby, mimo jiné i na ty týkající se dětí. Může být důležitým hybatelem ve změně v přístupu k dítěti a dětství.

3. SOUČASNÉ POJETÍ DĚTSTVÍ

V postmoderní době je dětství již natolik diferenciováno, že lze jen stěží hledat společné znaky, jenž by tento pojem definovaly. Současná společnost je poznamenána mnoha nezanedbatelnými změnami, což vytváří pro život dětí zcela odlišné podmínky.

Mezi významné znaky, náležející k tendencím v současném vývoji postavení dítěte ve společnosti lze zmínit například různé formy rodinného života, s čímž souvisí i stále se zvyšující počet nemanželských dětí, dětí z neúplných rodin, soužití dětí z více manželství atd.

Velmi významnou roli v životě dnešních dětí sehrávají média. Mediální svět zprostředkovává a bohužel i velmi často skrytě vnucuje dospívajícím informace, jejichž prostřednictvím si děti utvářejí vlastní úsudky a vztahy k různým jevům.

Svět dospělých poměrně brzy proniká do světa dětí, sféry zájmů se nebývale prolínají, což má samozřejmě svá plus i minus. Roste náročnost situací, avšak i množství těchto situací, se kterými se musí děti a dospívající potýkat.

Celkově lze říci, že k tradičním vlivům rodiny a školy přibýlo mnoho dalších faktorů, které ovlivňují hodnotovou orientaci a další směřování dětí v procesu jejich dospívání, což s sebou přináší také mnoho rizik.

Dítě se dostává často do situací, kdy má o něčem rozhodnout, vytváří si vlastní úsudky, zvažuje co je správné a co nikoliv, samo objevuje smysl událostí.

Rozmanitost a množství vlivů, působících v dnešním světě na dítě klade velké nároky na jeho vyvíjející se osobnost. Příznivé působení na osobnost dítěte je tedy jistě jedním z hlavních smyslů současné výchovy a vzdělávání.

Jedním z předních českých odborníků v oblasti výchovy a socializace člověka je bezesporu prof. PhDr. Zdeněk Helus, DrSc. Následující kapitola vychází částečně z Helusovy teoretické koncepce osobnostního pojetí dítěte.

Touto problematikou, respektive tímto nahlížením na dítě se Zdeněk Helus zabývá již déle než čtvrtstoletí, přesto však jsou jeho práce, včetně těch starších stále aktuální a lze říci i nadčasové. Spolu s ním se osobnostním nahlížením na dětství zabývají i další významné osobnosti z řad českých odborníků v oblasti pedagogiky a psychologie, jako např. Jiří Langmajer, Zdeněk Dunovský, Zdeněk Matějček a další.

3.1. DÍTĚ V OSOBNOSTNÍM POJETÍ

Označení osobnost je v běžné řeči často vnímáno jako označení někoho, kdo je v určitém oboru, z určitého úhlu pohledu v něčem výjimečný, budí v nás úžas, obdiv a úctu. Psychologie však připisuje osobnost každému. Co však z člověka dělá osobnost? Je vznik osobnosti něčím, co jde samo, automaticky, samozřejmě?

Pojem osobnost je v psychologii interpretován odlišnými způsoby, respektive existuje mnoho různých definic, jak lze tento složitý pojem chápat, mnoho různých hledisek, které je třeba v nahlížení na osobnost brát v zřetel.

Helus nahlíží na osobnost především jako na celistvou individualitu konkrétního člověka. Klíčovými pojmy pro něj jsou zaměřenost na realizaci životních cílů, mezilidské vztahy, vyjádření vlastní identity a v neposlední řadě autoregulace sebe sama.

Osobnost chápe jako soustavu vlastností, charakterizujících celistvou individualitu konkrétního člověka, zaměřeného na realizaci životních cílů a rozvinutí svých potencialit.

Výše zmíněnou definici lze plně uplatnit v posuzování osobnosti dospělého, tedy již zralého jedince, hlavní zřetel však lze jistě uplatnit i v přístupu k dítěti.

Otázkou samozřejmě zůstává do jaké míry lze vůbec tvrzení jakékoliv definice osobnosti aplikovat na jedince v dětském věku, na někoho, kdo se po všech stránkách teprve utváří?

„I dospělý člověk samozřejmě může usilovat o svůj další vývoj, může se pokoušet o svou další proměnu a také tomu tak bývá a má být. Toto úsilí ale musí zápasit s překonáváním něčeho už zde jsoucího, něčeho dohotoveného- tedy se stávajícím sebou samým. Jde o zápas s osobností, jakou jsem se už stal, ve jménu osobnosti, jakou bych měl/chtěl být. Ale jak je tomu u dítěte?“ (Helus, 2004, str.86)

Je tedy vůbec možné hovořit o dítěti jako o osobnosti? Vykazují děti ve svém vývoji specifické osobnostní rysy a je jim možné připisovat nějakou vážnost?

Osobnost dítěte je nutné vnímat jako něco, co se teprve vytváří, něco, co se nachází v určitém stádiu, které ještě není dokončeno. Pohled na dítě jako na osobnost musí tedy nutně být především pohledem vývojovým, orientovaným na to, čím je osobnost definována.

3.1.1. CO NAPOMÁHÁ VÝVOJI DĚTSKÉ OSOBNOSTI

Mluvíme-li o možném pozitivním ovlivnění vývoje osobnosti člověka v jeho dětském věku, tedy ve věku, kdy je toto napomáhání v určitém smyslu nejpřirozenější, měli bychom usilovat především o rozvinutí možností/potencialit, které v člověku jsou a které je možno realizovat.

Na následujících řádcích ve stručnosti zmiňuji 5 základních námětů, shrnujících to podstatné, co bychom měli vtělit do vztahu k dětem.

Tyto náměty jsou převzaty z populárně naučné knihy Zdeňka Heluse „Vyznat se v dětech“, jenž je určena především rodičům a učitelům.

- **Význam životních perspektiv pro rozvoj osobnosti**

Bývá až neuvěřitelné, jak dokáže být dítě pohlceno přítomností, často se tak vžije do hry, že až nedokáže vnímat nic jiného. Přesto však už do jeho života významně vstupuje i budoucnost.

Stále se na něco těší, na něco se připravuje. Toto předjímání vlastní budoucnosti značně ovlivňuje prožívání a využívání přítomnosti. Perspektivní cíle, ke kterým se jedinec upíná jej mobilizují, orientují a dlouhodobě aktivizují.

Schopnost vytyčit si konkrétní cíl a snaha tohoto cíle dosáhnout, provázená radostí i zklamáním v jednotlivých stádiích cesty k onomu cíli zoceluje celou osobnost. Především, jedná-li se o cíl, vyžadující rozvinutí dlouhodobé činnosti. Nutné však je, aby cílů, kterých se jedinec snaží dosáhnout bylo v jeho konkrétním případě možno dosáhnout. Mluvíme o budoucnosti s otevřeným horizontem cílů a naopak o budoucnosti s uzavřeným horizontem cílů.

V prvním případě jde o budoucnost aktivizující, mobilizující síly. Jsou lidé, kteří navzdory neúspěchům, byť i zraňujícím, se vždy znovu vzchopí, aby vývoj událostí či „nepřízní osudu“ zvrátili a dosáhli toho, co je pro jejich život podstatné. Oproti tomu v případě druhém budoucnost dezaktivuje, demobilizuje, sráží na kolena. Jsou lidé, kteří jsou svými nezdary bytostně zklamáni či traumatizováni do té míry, že vzdávají své usilování, rezignují a hrouť se. Pro podobné případy ztráty perspektivní orientace je někdy používán obrat „fenomén přibouchnutých dveří“. Znamená zpravidla velkou újmu na možnostech rozvoje osobnosti. Vychovatel, který uplatňuje vůči dětem osobnostní

žreter dbá na to, aby je uváděl do horizontu otevřené budoucnosti, v níž může něco dokázat, někým se stát.

- **Význam přesvědčení o hodnotě mezilidských vztahů**

Dítě by mělo vyrůstat v prostředí, ve kterém je neustále přesvědčováno o tom, že si lidé nejsou lhostejní, že mají jeden o druhého zájem, že si navzájem pomáhají. Mělo by být ujišťováno v tom, že mu na něm ostatním lidem záleží, v tomto smyslu by mělo nabývat kladných zkušeností, aby samo mělo potřebu tyto zkušenosti oplácet. Tedy aby se samo zajímalo o druhé, bylo schopno nezištně pomoci a radovat se ze setkávání s jinými lidmi a cítilo vnitřní potřebu pro tato setkávání něco udělat..

- **Význam zdravého sebevědomí**

Kladný vztah k činnostem, ve kterých dochází k realizaci potenciálů jedince by měl být podpořen „zdravým“ sebevědomím. Dítě by mělo pociťovat důvěru v sebe sama, spoléhat na vlastní síly.

Je poměrně složité udržet míru sebevědomí tak, aby u jedince nedošlo k sebevědomí snižovému a naopak, aby nepřerostlo v sebevědomí přehnané.

Pochybuje-li jedinec, že je v jeho silách obstát, počítá-li již předem s neúspěchem, ochromuje to jeho plné nasazení. Ztrácí síly v pochybách, úzkostech, hledání výmluv atd. Na druhou stranu slepá sebedůvěra, že zvládnu vše, co si jen zámánu, a pokud ne, pak jen vinou druhých, vede jedince do selhání, z nichž pak nedokáže vyvodit realistické postupy.

Zdravé sebevědomí je sebevědomí kritické. Kritika vůči sobě samému však musí být konstruktivní. Po analýze nastalých problémů vytváří jedinec konstruktivní řešení, jak k dané situaci přistoupit, jak ji krok po kroku co nejlépe vyřešit.

Vznikání takového konstruktivně kritického sebevědomí napomůžeme postupným vytvářením pocitu úcty k vlastní osobě. Dítě o sebe musí pečovat, zdokonalovat se, snažit se být lepším. Péče o vlastní rozvoj je jedním ze základních výrazů lásky a úcty i k druhým, blízkým lidem.

Důležitý je také přístup k vlastní chybě, jenž je značně ovlivněn právě přístupem lidí, podílejících se na výchově. Dítě by mělo být vedeno k tomu, že chyba, či momentální selhání není katastrofou. Naopak. Chybu lze použít jako východisko pro hlubší

proniknutí do věci.“Rodiče a učitelé mají vynaložit velké úsilí na to, aby naučili dítě s chybami a nedostatky pracovat jako se surovinami, z nichž, či jejich pomocí se tvoří dílo. Tak, aby chyba a selhání dítě nedemoralizovaly, ale aktivizovaly a mobilizovaly.“(Helus, 1987, str. 81)

- **Význam odvahy a způsobilosti tvořivě myslet a jednat**

Dítě by si mělo utvářet představu o tom, že chod svého života samo spoluutváří, ovlivňuje. Věci kolem něj se nedějí bez příčin, existuje vždy několik alternativ, postupů, mezi nimiž se lze rozhodnout, nad nimiž lze strategicky uvažovat. Jinými slovy, že mají problémový charakter, nad kterým je třeba se zamyslet, co nejdůkladněji ho posoudit.

K navození nejrůznějších situací a podnětů k zamyšlení nám mohou být nápomocny nejrůznější hračky a hry, které podporují sklon k uvažování o přetvářitelnosti věcí.

Velký význam mají také hry, podporující vcítění se do jiného člověka, vyzkoušení si nejrůznějších společenských rolí, podívat se na věc z jiného úhlu pohledu. Význam těchto her spočívá v tom, že se dítě učí hledat cesty k domluvě, ke spolupráci, odstranění konfliktu, ale také k objasnění vlastního názoru.

- **Význam nezastupitelné povinnosti a zodpovědnosti vůči kolektivu**

Dítě by si mělo v plném rozsahu uvědomovat, že je součástí nějakého společenství, že to, co a jak dělá není záležitostí pouze jeho, ale že to ovlivňuje i životy druhých a naopak jednání druhých může podstatně zasahovat do chodu života jeho. Toto vědomí zásadně ovlivňuje přístup k vlastním povinnostem a může v jedinci aktivizovat již od útlého věku potence, které by jinak dřímaly.

Uvědomění si vlastní zodpovědnosti a nenahraditelného podílu na společném životě můžeme podpořit např. svěřením dítěti nějaké důležité povinnosti, která bude jen jeho.

Dokáže-li dítě kromě plnění této povinnosti také vtisknout své činnosti pečeť své individuality, dát jí něco ze sebe měla by tato snaha být brána jako podnět k projevu uznání.

3.2. POJETÍ VÝVOJE OSOBNOSTI DÍTĚTE

Slovo vývoj má v naší běžné řeči velmi hojné využití, jeho význam je však značně neurčitý a rozdílný v různých oborech.

V případě vývoje lidského jedince můžeme význam tohoto pojmu opět interpretovat jen přibližně, a sice jako řadu zákonitých změn, které nastávají v zákonitém pořadí.

Vývoj má v počátcích lidského života jednoznačně vzestupné tendence, což je patrné zejména v prvních letech života. Tuto fázi nazýváme evolucí, po evoluci následuje stádium stacionární, konečně pak stadium sestupné-involuční.

Evoluce označuje vzestup, zdokonalování, obohacování. Jak ve vývoji tělesném, tak duševním dochází k nabývání a zdokonalování funkcí, objevují se nové činnosti, které se zrychlují, zjemňují a podobně. Vzestupný vývoj spočívá v diferenciaci a integraci.

Diferenciace znamená rozrůžňování. Nové činnosti nevznikají z ničeho, nýbrž právě diferenciací činností, které už jedinec dokáže. Tak například co se týče pohybu. Zhruba v jednom roce je dítě schopno udělat pár nemotorných krůčků, o několik měsíců později už dokáže popoběhnout, otočit se na místě, vyskočit a tak dále. Podobně toto platí i u intelektových výkonů, citových reakcí apod.

Integrace, neboli souhra se opět týká vzestupného vývoje tělesného i duševního. Čím dokonalejší je integrace všech komponent, podílejících se např. na určitém tělesném pohybu, tím dokonalejší, sebranější je i pohyb samotný. Integrace se opět týká i citů a motivů, vnáší do našeho života řád, dodává našemu jednání a prožívání kontinuitu v čase. Umožňuje nám těšit se na něco, plánovat, čelit překážkám bez větších stresů.

Opak evoluce nazýváme involuce, spočívá v tom, že tělesný i duševní život upadá.

Evoluci a involuci však nemůžeme od sebe oddělit. Vyvíjet se, jít kupředu, znamená vždycky také něco ztrácet. I v procesu vývoje dítěte dochází k těmto „ztrátám“. Například ztráta dětské spontaneity a bezprostřednosti probíhá současně s nástupem do školy, intenzivní školní prací a přípravou na dospělost, tedy evolucí.

3.2.1. DUŠEVNÍ VÝVOJ ORGANISMU A JEHO ÚROVNĚ

Duševní vývoj je na jedné straně determinován biologickými hybnými silami, na straně druhé společností, ve které žijeme a jež nás usměrňuje, podmínkami a prostředím, ve kterém vyrůstáme.

To, jak na člověka působí právě ono prostředí, ve kterém se pohybuje, ve kterém probíhá jeho vývoj, je jistě určujícím faktorem. Každý živý organizmus je však determinován také geneticky. Dědíme vlohy, vrozené vlastnosti, do jisté míry i tělesnou konstituci. Co je v duševním vývoji člověka podstatnější, zda-li dědičnost, či prostředí je zásadní otázkou, kterou se zabývá mnoho vědních oborů.

I odborníci z řad psychologů, sociologů, pedagogů a dalších se v této otázce dělí na dva tábory. Někteří vysvětlují určité jevy spíše dědičností, druzí vidí za tímž chováním spíše působení prostředí.

Naše dědičná výbava je velmi bohatá, může se však projevovat v nejrůznějších modifikacích a podobách. Je základním materiálem, jehož sílu není hodno podceňovat, ze kterého společnost vytváří výchovou a vzděláváním psychiku dítěte a později dospělého člověka.

V posuzování všech úrovní(zrání, učení, socializace, edukace, seberozvoj osobnosti)vývoje, bychom měli brát zřetel k oběma ovlivňujícím faktorům.

Nutně ale vyvstává otázka další- je vůbec tedy možné nějak ovlivnit svůj vlastní vývoj z pozice sebe samého? Máme určitou svobodu v tom, co ze sebe vytvoříme nebo to jsou jen ony výše zmiňované determinanty, jež jsou tvůrcem naší psychiky?

Ačkoliv panuje sklon, podléhat předsudkům, že rozhodující jsou biologické a sociální faktory, i my sami vládneme vnitřně nad svým „já“ a v menší nebo větší míře ovládáme své jednání. Každý člověk je v určité míře tvůrcem sebe samého, má tedy určitou svobodu v tom, co sám ze sebe vytvoří. Každý člověk vytváří i svojí vlastní aktivitou svou vlastní osobnost. Tato aktivita by měla být cílevědomá a smysluplná. Člověk dokáže sám sebe měnit podle ideálu, který přijme, podle cíle, který si stanoví.

Souvislosti mezi tělesným, sociálním a duševním pro nás budou zásadním východiskem v uvažování o vývoji osobnosti dítěte, neboť předmětem našeho zájmu je vývoj bytosti v jejím celistvém uspořádání, v němž se jednotlivé složky vzájemně prostupují a ovlivňují.

Vývoj je postupně určován narůstajícím významem odlišných činitelů: zrání, učení, socializace, edukace a seberozvojového úsilí. Jednotlivé činitele nelze vyčlenit jeden od druhého, jejich působení se navzájem prostupuje. „ Nicméně však rozlišení úrovní vývoje osobnosti napomáhá orientaci v jeho určujících vlivech a usnadňuje uplatňování strategií osobnostního přístupu.“ (Helus, 2004, str. 169)

Zrání

Probíhá především na úrovni anatomicko-fyziologické a má biologicky druhovou povahu.

Vyzrávající tělo poskytuje dítěti stále více a více možností. Objevuje nové pohyby a jednání, související s tělem. Toto objevování přináší slast, která sama o sobě motivuje dítě ke stálému opakování a zdokonalování již naučeného, proto se v odborné terminologii hovoří o tzv. funkční slasti, která je přirozenou hnací silou v úsilí dítěte.

Učení

Proces učení hraje ve vývoji člověka patrně nejdůležitější roli. O učení už rozhodně nelze říci, že má nějaké obecně platné zákonitosti, že probíhá podobným tempem víceméně u všech lidských bytostí. Šíře, intenzita a tempo psychického vývoje se stávají individuálně specifickými, stoupá důležitost toho, co nazýváme podnětností prostředí.

V procesu učení působí pozornost, nálada, schopnosti i charakterové vlastnosti. Plní funkci přizpůsobování se organismu k prostředí a ke změnám tohoto prostředí. Působí na všechny druhy psychických jevů. Výsledkem lidského učení může být osvojení vědomostí, návyků a postojů, ale také změna psychických procesů a stavů i změna psychických vlastností. Jinými slovy může lidské učení vést k vynikajícím, obdivuhodným výsledkům, ale na druhou stranu také k výsledkům děsivým až bizarním. Rozhodující význam má přístup jedince ke zkušenostem, k možnostem aktivně se projevovat.

Učení probíhá v mnoha rozmanitých formách a typech, složitost psychických procesů, které se v jednotlivých druzích učení uplatňují je značně rozdílná. Některé kategorie probíhají takřka přirozeně a v jejich zkoumání lze najít spojitosti s chováním všech živých organismů, mohou tedy být zkoumány i na zvířatech.

Jedná se zejména o učení určené přirozenými podněty prostředí. Fyziologické a emocionální pohody v našem organismu spojujeme s určitými událostmi v našem okolí. Následující druhy učení jsou vesměs lidskými specifiky.

• Učení senzomotorické

Senzomotorické učení je průběh osvojování pohybových dovedností. Podstatou je osvojování pohybových struktur založených na vzájemné koordinaci pohybů a koordinaci pohybů se senzorickými dojmy. Výsledkem jsou motorické návyky, které spočívají na obratnosti a zručnosti. U dítěte probíhá již v brzkém věku. Dítě se učí chodit, manipulovat s předměty, sebeobsluhovat, později psát, hrát na hudební nástroj, atd.

- **Učení verbální**

Verbální učení je nejrozšířenějším druhem učení u člověka. Dítě si buduje vztah k jazyku, učí se ho ovládat, aktivně používat. V osobnostním rozvoji dítěte hraje toto učení zásadní roli mimo jiné právě proto, že jazyk, řeč a komunikace jsou nezbytným prostředkem ve vývoji myšlení.

- **Učení pojmové**

Je velice úzce propojeno s učením verbálním, je na něm založeno veškeré vzdělávání. Pojmové učení je založeno na operaci s pojmy, jejich vytvářením a používáním, rozřizováním důležitého od nedůležitého, vyčleňováním podstatného od nepodstatného.

- **Problémové učení**

Je založeno na řešení problémů objevování nového. Patří k velice náročným a složitým druhům učení, vyžaduje tvořivost a samostatnost. Samostatnost nesmí vylučovat možnost poskytnutí pomoci, u dítěte je zvláště důležité, aby neztratilo pocit, že řešení našlo a uskutečnilo samo. Učení řešením problémů má značný vliv na osobnost dítěte.

- **Učení sociální**

Tento druh učení uplatňují lidé ve vzájemném styku. Lze jej definovat jako osvojování si komplexních způsobů chování a jednání přiměřených určité sociální situaci. Za základní formy sociálního učení jsou považovány učení se napodobováním, identifikací s druhým člověkem, zvnitřňováním vnějších požadavků.

„ Díky sociálnímu učení osobnost nabývá schopnosti vycházet s lidmi, začleňovat se mezi ně, předcházet konfliktům a řešit je, pokud vznikly, zvládat své sociální role, uplatňovat se, spolupracovat.“(Helus, 2004, str. 172)

Socializace

Socializaci lze interpretovat jako vrůstání do společnosti, ve které máme žít. Společnost na nás působí vlastně neustále a, mnohdy si to ani neuvědomujeme, určuje to, jak se budeme vyvíjet po celý život, ovlivňuje naše volby, city a činy. Učíme se přijímat společenské role, roli občana, rodiče, přítele, pracovníka a tak dále.

Mezi nejdůležitější vlivy, působící na jedince patří na prvním místě druzí lidé. Jedinci, s kterými se stýkáme, ztotožňujeme, srovnáváme. Dále to jsou sociální skupiny, do kterých přináležíme a zaujímáme v nich určité postavení. V neposlední řadě na nás působí i společenské, hospodářské, kulturní a politické poměry, ve kterých žijeme a samozřejmě i zvyklosti a pravidla, které je obvyklé v dané společnosti dodržovat.

Socializace osobnosti jakožto zespolečnění je proces přetváření lidské přirozenosti, která je dána biologicky, tedy původní vrozené přirozenosti, v přirozenost druhou, která je sociokulturní povahy.

Můžeme se zamyslet nad tím, jak je člověk vybaven pro samostatný život. Mimo lidskou civilizaci by lidské mládě, odkázané jen samo na sebe stěží přežilo. V porovnání s ostatními tvory by patřilo k těm nejslabším a nejohroženějším. Člověk však tuto svoji „nevýhodu“ využívá v pozitivním smyslu. „Namísto rozšiřování a upevňování své instinktivní výbavy, zajišťující přežití ve stabilizovaných prostředích, v sobě rozvinul schopnost přizpůsobovat se podmínkám novým a nezvyklým díky učení a tvořivému myšlení.“ (Helus, 2004 s.173) Nadto je také schopen přizpůsobovat naopak prostředí sobě samému. Člověk sám je tvůrcem systému a řádu své kultury, civilizace a společensko-ekonomického uspořádání.

Socializace má určitou modalitu, typickou pro společnost, ve které právě žijeme. Socializováni jsme vždy v nějakém konkrétním sociokulturním prostředí, které považujeme za normální. Znaky, kterými se vyznačujeme jsou podobné i znakům ostatních členů této společnosti.

Na druhou stranu lze ale říci, že člověk prochází i svou zcela jedinečnou socializační historií, kterou sám spoluutváří, zároveň je však i jejím výsledkem. Sestává především z konkrétních životních událostí, spojených s lidmi, mezi něž člověk patří a s nimiž se stýká.

Edukace

Zatímco socializace probíhá v rozhodující míře spontánně, je edukace interpretována jako záměrné, předem promyšlené působení. Zahrnuje, stejně jako socializace, jak vzdělávání, tak výchovu. Klíčovou institucí, která zajišťuje edukaci dítěte je škola. Pod vedením odborníků-učitelů, kteří jsou pro tento účel speciálně vzděláni, si dítě osvojuje poznatky, dovednosti a postoje. Především by však mělo být vedeno k systematickému vzdělávání, otevírajícímu pro něj významné životní perspektivy.

Hovoříme-li tedy o edukaci, je nezbytné zmínit vstup dítěte do školy, jako zlomovou událost v životě člověka.

Vstup dítěte do školy je opravdu radikální změnou v lidském životě. Rozděluje život dítěte na část, jehož náplní byla dosud jen bezstarostná hra a část, která s sebou nese spoustu povinností, soustavné práce, velké nároky na kázeň, na druhou stranu však také široké spektrum nových možností a výzev. Svět školy ovlivňuje dítě více než cokoliv jiného, otevírá dítěti nové obzory, urychluje rozumový rozvoj, učí myslet novým způsobem. Zdokonaluje se řeč, paměť i efektivita myšlení.

Zdeněk Helus zmiňuje ve své knize „Dítě v osobnostním pojetí“ pět zásadních změn, které provázejí vstup dítěte do školy. Následující řádky čerpají právě z výše zmíněné publikace.

- **Integrace řízeného učení**

Dítě je vystaveno soustavnému vzdělávacímu působení, zabezpečovaným vyučováním, zároveň se samo nebo s pomocí rodičů učí. Začíná organizovaně pracovat na svém vzdělání.

- **Časová zakotvenost**

Dítě začíná chápat plynutí času, samo se začíná podílet na rytmitizaci svého dne, týdne, roku. Rozlišuje všední dny a víkendy, organizuje samo svoje odpolední činnosti, dostává do svého života řád.

- **Plnění žákovské role**

Dítě poznává nové mezilidské vztahy, plní nové sociální role. Pro své okolí, rodiče, známé a přátele se dostává plně do žákovské role, skrze níž nahlíží i samo na sebe, precizuje své sebepojetí, sebehodnocení, sebeúctu

- **Nové světy**

Dítě objevuje nové skutečnosti, svou vlastní zdatností činí nové zkušenosti, ujasňuje si vztahy mezi lidmi. Učební aktivity, jímž se věnuje ve škole dokáže uplatnit i mimo ni, dokáže si samo poradit, díky tomu, co se dříve naučilo.

- **Vlastní kompetence dítěte jako předpoklad k novým zážitkům a zkušenostem**

Tato změna úzce souvisí se změnou předchozí. Dítě čerpá z toho, co už ví a umí, touží po tom, aby tuto kompetenci mohlo uplatnit i v poznávání nového. Vyvíjí se od toho, v čem se cítí dobré a kompetentní.

Seberozvoj osobnosti

Vývoj jako seberozvoj a autoregulace osobnosti je závislý především na předchozí socializaci a edukaci. Nenastává nutně a automaticky, v cestě mu může stát mnoho bariér, ale i nemalá řada podpůrných činitelů.

Jedinec sám reflektuje svůj vývoj, využívá možností, které nabízí okolí, cítí odpovědnost sám za sebe. Za jakýchkoliv podmínek vnáší do svého života nové podněty a aspirace, nachází smysl v tom, co dělá. Jeho rozvoj je autonomní a svébytný.

Helus (2004) říká, že rozhodující roli při seberozvoji osobnosti sehrává důraz na podporování tendencí dítěte být subjektem svého vzdělání a výchovy – tedy nejen být vzděláván, ale vzdělávat se, nejen být orientován, ale orientovat se, nejen plnit zadané úkoly a problémy, ale sám je rozpoznávat a formulovat.

Způsobilst vychovatele probouzet v dítěti tento obrat a napomáhat mu jej uskutečnit, je neustálým prověřováním jeho pedagogické kompetence brát za osobnostní rozvoj dítěte svou aktivní spoluzodpovědnost.

Seberozvoj osobnosti zůstává trvalou výzvou po celý život, zejména pak stoupá jeho význam v situacích závažných životních rozhodnutí.

4. DÍTĚ OČIMA VYBRANÝCH ČESKÝCH SPISOVATELŮ SOUČASNOSTI

Interpretovat pohled na dítě očima spisovatelů posledních 20 let je úkolem, jenž se dá pochopit a následně zpracovat mnoha způsoby. Aktivně publikujících spisovatelů je v České republice nemálo a hledat mezi nimi společné znaky, snažit se tedy postihnout zkoumaný problém v obecné rovině, je-li to vůbec možné, nemá být předmětem této práce.

Předně je tedy nutné zaměřit se na několik konkrétních autorů, jejichž díly se budu ve své práci dále zabývat.

V následujících několika řádcích se pokusím popsat kritéria, podle nichž jsem se , oproštěna od jakýchkoliv osobních preferencí , rozhodla pro dané spisovatele. Jejich díla považuji v dané problematice za důležitá nejen jako výpověď o tom, jak vnímá český spisovatel, potažmo česká společnost dítě a dětství, ale také o tom, jak moc se chce spisovatel a čtenář dítětem v literatuře zabývat. Otázkou totiž zůstává, má-li vůbec společnost zájem číst beletrii v ní hraje dítě, jakožto osobnost významnou roli.

4.1. KRITÉRIA VÝBĚRU SOUČASNÝCH SPISOVATELŮ

Jak již výše v této kapitole naznačuji, ráda bych se ve svém výběru zaměřila na spisovatele, jenž se v posledních letech těší oblibě u čtenářů, jejichž jména jsou přinejmenším povědomá široké veřejnosti, jejichž knihy jsou hojně vydávány a následně prodávány, s čímž souvisí i pravidelná produkce titulů nových. Budou to tedy autoři, s jejichž jmény se pojí přízviska nejčtenější, nejprodávanější, nejúspěšnější.

Nahlíženo z druhého úhlu pohledu však také lze říci, že jsou to spisovatelé, jenž se své profesi věnují naplno a evidentně vědí, jaký typ knihy současná společnost žádá, po jakém typu knihy existuje poptávka. Mnohdy bývají právě následkem svého správného odhadu nařčeny z psaní pro peníze, z produkce bezobsažných knih, které si jsou podobny jak vejce vejci. Toto už je ovšem záležitost, jenž si netroufám sama posuzovat, ani se k ní jakkoliv subjektivně vyjadřovat.

Spisovatele, které jsem vybrala nefigurují jen v českém literárním světě, ve kterém jsou mimochodem odborníky velice ostře kritizováni. Kromě psaní bestsellerů totiž vstupují jakožto osobnosti i do širšího záběru v českém mediálním světě. Účinkují v televizních

show, objevují se v bulváru, komentují dění ve společnosti, vyjadřují se k významným událostem, lze je řadit mezi české celebrity. S tím samozřejmě souvisí i to, že dobrovolně či naopak nechávají veřejnost nahlížet do svého soukromí. Pro mnohé pak mohou být, stejně jako herci, zpěváci a další umělecké profese jakýmsi vzorem, hodným následování.

Budují svoji společenskou image, překračují tradiční úlohu spisovatele, píšíciho knihy, které dále buď naleznou nebo nenaleznou své čtenáře. Autoři, jejichž díly se dále zabývám umí své knihy také prodat, uplatňují takové marketingové strategie, díky kterým dokáží kromě svých knih prodat také, laicky řečeno, sami sebe. Jejich jména jsou předem garancí úspěchu, prodejnosti a zájmu široké veřejnosti.

Záměrně jsem také pro svoji práci vybrala spisovatele-muže a spisovatelku-ženu jako zajímavé srovnání. Mužský a ženský pohled na dítě a výchovu bývá často zásadně odlišný a aktualizuje se každodenně v bezpočtu konkrétních situací.

Ve výběru autorů jsem dále přihlédla k faktu, že jsou oba spisovatelé zároveň rodiči ještě nedospělých dětí. Jejich vnímání dítěte je tedy opřeno i o vlastní rodičovské zkušenosti.

4.2. HALINA PAWLOWSKÁ

„Starejte se o své děti, je jedno, že zlobí. Starejte se o své děti a milujte je! Protože nic není jisté.“

Halina Pawlowská patří mezi české osobnosti, které každý zná, i kdyby je snad ani znát nechtěl. Je to žena mnoha profesí, její tvář na nás v pravidelných intervalech vykukuje jak z televizních obrazovek, tak ze stránek společenských magazínů.

Kromě literární činnosti se věnuje zejména moderování a televizní tvorbě.

Halina Pawlowská se narodila v Praze, kde také prožila celý svůj dosavadní život. Po absolvování jednoho z pražských gymnázií byla přijata na FAMU na obor scénáristiky a dramaturgie, již během studií se věnovala psaní filmových scénářů. Po dokončení školy pracovala jako scénáristka v české televizi a podílela se na různých zábavných pořadech. Mimo jiné moderovala a připravovala pořad „V žitě“, později pouze „Žito“, jenž byl vlastně prvním pravidelným pořadem odhalujícím soukromí českých osobností. Později pracovala jako moderátorka v divácky úspěšných Banánových rybičkách, i v současnosti se věnuje televizní tvorbě.

Jako výrazná osobnost pronikla také na pole žurnalistiky, s jejím jménem jsou spojeny časopisy Story, Šťastný Jim, Telegraf, Metropolitan.

Halina je také jednou z nejúspěšnějších českých spisovatelek současné doby. Její spisovatelská témata se pohybují většinou v oblasti jejího vlastního světa dětství a mládí, často rozebírá milostné a manželské lapálie. Píše především krátké povídky a fejetony ze života či hořkosladké komedie. K jejím dílům patří: Zoufalé ženy dělají zoufalé věci (1993), Díky za každé nové ráno (1994), Proč jsem se neoběsila (1994), Ať zešílí láskou (1995), Hroši nepláčou (1996), Jak být šťastný (1996), Charakter mlčel a mluvilo tělo (1997), Dá-li pán bůh zdraví, i hříchy budou (1998), Ó jak ti závidím (2003), Banánové chybičky (2003), Tři v háji (2004).

Také se podílela na filmech: Evo, vdej se (1983), Můj hříšný muž (1986), Vrať se do hrobu (1989), Díky za každé nové ráno (1994), Sardinky aneb život jedné rodinky (1986), Šaty až na zem (1987), Pokušení doktora Burdy (1988), Románek se vším možným (1988), Róza, Srážné strašidlo (1994).

4.2.3. HALINA PAWLOWSKÁ, JEJÍ STYL A STYLIZACE

Halina Pawłowska vystupuje na veřejnosti jako velice svérázná osobnost. V lidech vzbuzuje emoce, kladné či záporné. Pro někoho je vzorem, někdo ji zase nemůže vystát. Někdo se v jejích příbězích ze života spatřuje, shledává je zábavnými, někdo naopak považuje její humorné historky za vymyšlené a upřímně lituje její rodinné příslušníky i přátele, kteří pravděpodobně nevědomky vystupují v hlavních rolích oněch životně komických situací.

Ať už tak či onak nelze Pawłowské upřít, že je svým literárním stylem velice snadno rozpoznatelná. Její knihy jsou určeny primárně čtenářkám, jsou lehko čitelné, představují odpočinkovou literaturu, při které člověk nemusí moc přemýšlet. Ačkoliv je Halina člověkem, který na mnohé působí jako živel překypující energií, který dává okázale najevo, že umí být svobodný a je povznesen nad společenské konvence, domnívám se, že jejími hlavními čtenářkami a obdivovatelkami jsou právě ženy, které částečně vězí ve svých sociálních rolích manželek, maminek, žen obecně.

Její věrné čtenářky hledají v jejích knihách povzbuzení, porozumění, ale také zábavu. Oceňují její humor i laskavou ironii, s níž autorka líčí problémy společné všem ženám, čímž jim usnadňuje je přežít. Příběh vždy sleduje život hlavní hrdinky. Ústředním tématem bývá soužití v manželském životě, nevěra, výchova dětí, práce. Hlavní hrdinka jejích próz, se většinou potýká i s poměrně vážnými životními situacemi. I když však

mluví o zoufalství, vždy překonává své svízele s notnou dávkou optimismu, s humorem, nadsázkou i určitým ženským sebevědomím.

Je až obdivuhodné, jak moc splývá Pawlowská, tím jak se prezentuje veřejnosti se svými literárními hrdinkami. V jejích dílech lze vždy spatřovat prvky autobiografičnosti. Pawlowská píše své prózy vždy ich-formě a opravdu si lze poměrně jednoduše představit na místě hlavní hrdinky jí samotnou. „*Tuto formu mám nejraději. Navíc mi dovoluje ztotožnit se s postavou. A já se s ní potřebuji ztotožnit. Potřebuji totiž, aby můj hrdina (většinou je to hrdinka) „žil“. A chci mu vdechnout své pocity, vzpomínky, myšlenky.*“ (Proč jsem se neoběsila, 1998, str. 65)

4.2.2. DĚTI V KNIHÁCH HALINY PAWLOWSKÉ

Halina Pawlowská není autorkou, která by ve svých knihách byla nějak výrazně zaměřena na děti. Jsou jistě nedílnou součástí jak jejího skutečného života, tak života jejích hrdinek. Nicméně v popředí zájmu stojí vždy hrdinka samotná, na tu je upřena hlavní pozornost. Žije svůj osobní příběh, své děti miluje, ale jejím životním cílem není být matkou na plný úvazek, věnuje se také své práci, svému seberozvoji, svým koníčkům, zábavě. A taková se zdá být Pawlowská i ve skutečnosti, úspěšnou oduševnělou ženou, která zvládá vše, slovy Pawlowské- dokáže přežít jakoukoliv situaci. Starost o děti a o rodinu pro ni představuje jednu z hlavních priorit, nikoliv však prioritu jedinou.

„*Všechny novinářky mi kladou stejnou otázku: „Jak to, prosím vás, zvládáte doma? Má zářivost bledne, má skvělost ducha matní a já se měním v uprášenou chudinku. Mám totiž jen tři varianty odpovědi.(...)A třetí varianta je: novinářku seřvat, do jaké mě to vlastně odkazuje role. Sešla se se mnou proto, aby se zeptala mé úchvatné výsledky, anebo, aby mne upozornila na mou historickou předurčenost (oheň, jeskyně, samec, mládě)?!“* (Proč jsem se neoběsila, 1998, str. 83)

Pawlowská je mnoha ženám vzorem. Její hrdinky i ona samotná tvoří splývavý celek, ve kterém se její čtenářky vzhlíží, snaží se mu připodobnit alespoň ve své fantazii a je to pro mnohé z nich jistě odlehčující pocit. Ačkoliv tedy autorka nepíše přímo o dětech, podává ve svých knihách nepřímý svůj návod, jak děti vychovávat a jak moc vážně je brát, aby se společně žilo dobře oběma stranám, tedy rodičům i dětem. „*Jak vychovávat děti? Nijak. Dobré dítě se vychovává samo.*“ (Jak být šťastný, 2003, str.16)

Toto lze brát i jako projev respektu vůči dětem, jako osobnostem, i ony mají své problémy, starosti, i ony čas od času potřebují soukromí a klid. Nejen rodiče řeší problémy se svými dětmi, i děti musí čas od času řešit problémy se svými rodiči, zvláště, když si jako starší začnou plně uvědomovat rodičovské manýry. V duchu tohoto tvrzení uděluje Pawlowská rady nejen o tom „Jak vychovávat své děti“, ale také o tom, „Jak snést své rodiče“. Dokáže se na tento vzájemný vztah podívat z obou stran, často se dokonce sebekriticky zamýšlí nad tím, co si asi o jejím chování myslí její vlastní potomci. Sama se s nadsázkou ohlíží na některé směšné výchovné praktiky svých rodičů. Pawlowská často píše ve svých povídkách o vlastních dětech. Nejčastěji jsou to úsměvné historky například o tom, jak její syn ohříval párek na ústředním topení, odhlédneme-li ale od tohoto, dokáže s dětmi pomyslně diskutovat. Nad jejich názory přemýšlí, nesnaží se jim je násilím vyvracet. Snaží se dívat na věc očima mladší generace, spojovat zážitky dnešní s tím, co zažívala ona, pokouší se konfrontovat své vidění světa s představami svých dětí. V jejích povídkách se často objevují debaty s dcerou či synem a následné zamýšlení se nad jejich názory, většinou končí, jako ostatně téměř všechny povídky Pawlowské, nějakou vtipnou životní glosou.

Ve svých povídkách nezřídka vzpomíná na vlastní dětství, které uvádí do souvislosti se současností. Vzpomíná na láskyplné projevy svých rodičů ironicky a poněkud přehnaně, jak je jí ostatně vlastní, líčí, jak jako dítě tyto projevy ve skutečnosti přijímala.

„Když mi bylo pět, tak měl Jakub v mé mateřské školce kožíšek. Byl...Chtěla jsem ho taky.(...) Mé mamince to bylo tak líto, že od strýce řezníka vyprosila bílý filc, kterým podkládal špalek na bourání hovězího, a ušila mi z něj kabátek. ..., a ten kabátek mě ve vzpomínkách svojí bizarností děsí i dneska.“ (Hroši nepláčou, 2000, str.107)

Jejím dětským hrdinům se v jejích knihách dostává především dostatku lásky a porozumění. Jakoby říkala, že přehnaná péče není důkazem ani jednoho ani druhého. Nechává je vyvíjet se podle jejich představ, jít je jejich vlastní cestou, hledat v životě to, co ony samy upřednostňují.

V tomto duchu byla, jak je z jejích próz patrné, vychovávána i ona sama.

„ Bylo to pořád horší. Otec se vytahoval čím dál víc a pořád někoho poučoval. Mě ale ne. Naopak. Já měla úplnou volnost. Otec poučoval všechny jen v oblasti práva (protože ho nedostudoval) a v oblasti Podkarpatské Rusi.“ (Díky za každé nové ráno, 1994, str. 11)

Dětství samotné ani problémy spojené s tímto obdobím nejsou ve tvorbě Haliny Pawlowské nijak zlehčovány. Názory a problémy dětských hrdinů mají stejnou závažnost jako názory a problémy dospělých postav. To je samozřejmě umocněno i již několikrát zmiňovanou charakteristickou subjektivností ve všech autorčiných knihách.

Určitá svobodomyslnost ve výchově a tolerance i ze strany dospělých vůči dětem, což lze považovat za důležité aspekty osobnostního přístupu k dětem, jsou jedněmi z hlavních výchovných principů Pawlowské, jak vyplývá z její tvorby.

4.3. MICHAL VIEWEGH

Michal Viewegh je kontroverzní postavou české literatury, což dokazuje na jedné straně často tvrdá, nelítostná až vášnivá literární kritika ze strany odborné veřejnosti, na straně druhé zůstává faktem, že je nejčtenějším a nejoblíbenějším spisovatelem a oblíbencem čtenářů.

Ačkoliv často sklízí kritiku recenzentů, získal ve své profesní kariéře dvě významné ceny.

V roce 1993 cenu Jiřího Ortena, určenou spisovateli prozaického či básnického díla, kterému není v době dokončení díla více než třicet let. Toto ocenění získal Viewegh za svůj doposud nejúspěšnější román „Báječná léta pod psa“, který se mimo jiné, ostatně jako celá řada dalších Vieweghových románů, dočkal i úspěšné filmové adaptace.

Druhou cenou je Magnesia Litera v roce 2005, kdy získal Cenu čtenářů za svůj román „Vybíjená“ (2004).

Michal Viewegh se narodil roku 1962 v Praze. Jeho otec je inženýrem chemie, matka právníčkou.

Po dokončení všeobecného gymnázia v Benešově nastoupil na Vysokou školu ekonomickou v Praze. Toto studium však poměrně záhy opustil. V letech 1983-1988 studoval na FF UK češtinu a pedagogiku. Učil na základní škole na Zbraslavi, od roku 1993 byl redaktorem nakladatelství Český spisovatel. Roku 1995 se stal spisovatelem z povolání.

Michal Viewegh debutoval prózou s detektivní zápletkou, která v retrospektivních zápiscích mladého muže na malém městě rekonstruovala vraždu učitelky, jeho nenaplněné lásky (Názory na vraždu). Již v této knize se objevily základní rysy autorovy tvorby, zejména schopnost vyprávět děj. Do popředí čtenářského zájmu se však dostal až svojí další knihou-Báječná léta pod psa, která vyšla v roce 1992.

Za posledních 15 let, kdy se Michal Viewegh naplno věnuje profesi spisovatele si vybudoval téměř neotřesitelnou pozici nejúspěšnějšího a nejprodávanějšího spisovatele na českém literárním trhu. Jeho knihy vyšly v mnoha reedicích, což jen dokazuje jeho popularitu. Tento obrovský úspěch jeho knih se vymyká i všeobecnému tvrzení, zaznamenávajícímu pokles zájmu o četbu a ztrátu atraktivity knih.

4.3.1. MICHAL VIEWEGH, JEHO STYL A STYLIZACE

Michal Viewegh je právem nazýván aktivním spisovatelem, již mnoho let produkuje minimálně jednu knihu ročně, přičemž její vydání připadá s neochvějnou pravidelností vždy na jaro. Sám o sobě tvrdí, že jako spisovatel na volné noze, pro nějž je psaní knih povoláním na plný úvazek, má na psaní spoustu času, vydávat tedy jednu knihu ročně nepovažuje za nepřiměřené.

Michal Viewegh, stejně jako Halina Pawłowska patří mezi české celebrity. Ačkoliv v současné době vystupuje jako jeden z předních bojovníků proti bulváru a řečeno obecněji i nepřiměřenému a neetickému narušování soukromí veřejně známých osob, vděčí za svoji popularitu na knižním trhu i určitému zviditelnění sebe samého na poli společenském. Jinými slovy prodejnost jeho knih nesouvisí v jeho případě výhradně s kvalitou těchto knih, nýbrž také s Vieweghovým společenským renomé, díky němuž se jeho jméno stalo v určitém smyslu obchodní značkou.

Vieweghova díla se vyznačují epičností, prolínáním komediálních a tragických momentů, častými citacemi, relativizací vyprávění prostřednictvím různých pohledů a verzí. V jeho románech je vždy na prvním místě silný příběh, který je nadřazen formě vyprávění, častými tématy jeho knih jsou mezilidské vztahy, zejména pak ty partnerské, méně či více komplikované. Pro Viewegha je také typická nadsázka a lehká ironie, odlehčující skutečnou vážnost a naléhavost děje.

V jeho příbězích se často vyskytují situace vůči nimž je těžké zaujmout nějaké stanovisko. Podrobně propracovaná psychologie postav nás totiž nechává nahlédnout na problém z několika úhlů pohledu. Čtenář s takto vytvořeným nadhledem tak může mít pochopení pro obě strany, které se dohromady nemohou shodnout na společném řešení. Životy, které žijí postavy Vieweghových románů připomínají často čtenářům jejich vlastní životy, stejně jako pocity literárních hrdinů, kteří se dostanou do nejružnějších svízelných životních situací.

Ve Vieweghově próze jsou výrazně patrné autobiografické prvky. I jeho pravděpodobně nejslavnější kniha Báječná léta pod psa je inspirována jeho skutečným životem. Popisuje zde příběh vlastního dospívání v období komunismu a právě fakt, že se na dění kolem sebe dívá očima dítěte vyvolává spoustu komických situací i tam, kde by zaujatý a angažovaný pohled dospělého komično v žádném případě nehledal.

Dětství a popisovaná doba stojí ve výše zmiňované Vieweghově knize na téže úrovni. Sám se o této knize v jejím úvodníku vyjádřil jako o letném ohlédnutí se za jednu dobu a jedním dětstvím.

O tom, zda Vieweghova tvorba postrádá skutečné literární kvality či nikoliv, stejně jako o tom, jestli je jedna vydaná kniha ročně příliš se vedou mezi literárními odborníky táhlé a vášnivé diskuze. Jisté však je, že Michael Viewegh je autorem velmi progresivním, nebojí se nových experimentů. Důkazem tohoto tvrzení jsou jeho neobvyklé, originální a nové literární počiny. Jmenovala bych především knihu pohádek určenou zároveň dětem i dospělým a internetový román, na jehož tvorbě spolupracoval se svými čtenáři.

4.3.2. DĚTI V KNIHÁCH MICHAELA VIEWEGHA

Děti jsou v knihách Michaela Viewegha poměrně umě opomíjeny. V jeho beletriích jsou vždy pouze okrajovým tématem, pokud se v ní tedy vůbec objeví. Jakoby dopřával svým čtenářům odpočinek od dětí alespoň při četbě. V beletrii pro dospělé by měly vystupovat i dospělé literární postavy, aby se člověk skutečně odreagoval a mohl na chvíli v klidu – s knihou v ruce na své ratolesti, které samozřejmě jinak miluje, zapomenout. Za vše hovoří předmluva v knize určené dětem i dospělým-Krátké pohádky pro unavené rodiče.

„Milí rodiče, na světě je bezpočet knížek pro děti, ale trůfám si tvrdit, že tuhle psal někdo, kdo myslel především na vás. Mnoho autorů pohádek totiž samolibě předpokládá, že unavený rodič večer po návratu z celodenního zaměstnání dětem ochotně přečte šestnáctistránkový text – to je naprostý nedostatek empatie, ne-li čirá bezohlednost. Mám tři děti, věřte, že já vás chápu.

Znám dobře bezmoc otce, jehož dítě si deset minut před začátkem Ligy mistrů vybere Andersenovu Ledovou královnu. Zcela rozumím pocitům matky, která se večer ospale prodírá nekonečnými větami Zlatovlásky, zatímco překvapivě čilé dítě ji přísně kontroluje, zda „nevynechává“.“

Viewegh v této předmluvě zcela otevřeně vyznává své sympatie s rodiči, kterým čtení pohádek dětem nic moc neříká. Na druhou stranu však v jednom z četných rozhovorů

s ním udává, že se stal spisovatelem také kvůli tomu, že mu bylo každý den v období jeho dětství pilně předčítáno, o této činnosti v tomto rozhovoru hovoří s velkou úctou. Sám si tedy protiřečí. Zřejmě i takovéto rozpory vedou literární kritiky k názoru, že Viewegh je komerčním autorem, který volí témata svých knih podle většinového vkusu populace. Dokáže se stylizovat tak, jak si společnost žádá.

Děti skutečně nemají ve Vieweghových románech velkou důležitost. Občas o nich padne zmínka, ale do děje příliš nezasahují. To, že má literární hrdina dítě, je často pouze konstatováno a dále řešeno z pohledu dospělého. Co to pro něj znamená dítě mít, jaké zodpovědnosti z toho vyplývají. Pocity samotného dítěte ve svých příbězích neřeší- jsou to příběhy dospěláků.

„Po rozvodu dostává Jeff Alici na jedno odpoledne v týdnu a každý sudý víkend. Nejčastěji chodí plavat do Podolí nebo do kina. O víkendech téměř vždy vyrázejí ven z Prahy: v zimě na lyže, v létě pod stan nebo na kola. Když se Jeff Alice dnes na všechny ty výlety zpětně ptá, zklamaně zjišťuje, že si většinu z nich už nepamatuje. Ale třeba to i tak mělo smysl, ujišťuje se v duchu. (M. Viewegh, úryvek z románu Vybijená)

Ze všech Vieweghových knih, které jsem v rámci této studie přečetla bylo dítě a dětství nejvýrazněji ztvárněno v jedné z jeho nejznámějších knih- Báječná léta pod psa a Výchova dívek v Čechách, v druhém případě už se jedná o dospívající. Obě tato dětství mají výraznou společnou vlastnost. Osoby, které dětství prožívají se moc jako děti nechovají. Jsou předčasně dospělé.

V báječných letech vystupuje v roli dítěte Kvido, figuruje zde vlastně jako vypravěč celého příběhu.

Jeho předčasná dospělost, mimořádná inteligence a způsob jakým, ačkoliv dítě, glosuje s nadhledem jednotlivé situace působí komicky. Mezi dětmi je však outsiderem, z čehož si ovšem nic nedělá, neboť ani on sám dětský kolektiv nevyhledává, lépe cítí ve světě dospělých.

„Začal říjen. Zeptal jsem se otce, co bude dělat, až nám sem ledový severák nafouká tři čtyři sněhové jazyky- odpověděl mi, že je vyluxuje. Někdy se ptám, zda je vůbec schopen, být matce a mě alespoň trochu oporou. Bud' si čte o skle, nebo si vyřezává ozdobné hole. Obyčejná píšťalka, o kterou jsem ho již několikrát slušně žádal, je ovšem zřejmě nad jeho síly. Pozitří jdou poprvé do práce a já do školky. Metafora je klíč ke skutečnosti. Čtu knížku o spisovatelství a pomáhám matce. Když se chce převléknout, musím jí postavit bunkr z matrcí.“

(Michael Viewegh, úryvek z knihy Báječná léta pod psa)

Ve Výchově dívek v Čechách je onou předčasně vyspělou dětskou hrdinkou Beáta, dcera bohatého dominantního podnikatele a submisivní matky. Jako dítě se však v žádném případě nechová, občas pronikne na povrch určitá nejistota nebo neuvážená dětská krutost a spontánní neohleduplnost, s jakou jedná s dospělými. V příběhu však figuruje jako zakázané ovoce- nevyspělá žena, pro kterou její učitel vzplane vášní. Příběh je opět řešen spíše z pohledu učitele, v jehož životě hraje Beáta určitou roli a on se s tímto faktem snaží nějak vypořádat.

Hlavními hrdiny Vieweghových románů jsou téměř stoprocentně muži. I proto se zřejmě děti v jeho tvorbě netěší velké pozornosti. Muži čtou o dětech neradi, nedokáží se rozplývat, tak jako některé ženy, nad „roztomilostmi a skopičinami malých uličníků“.

Totéž platí o výchově jako takové. Autor veřejně popírá tradiční livek e rozdělení rolí a specifických úkolů mužů a žen. Přesto však považuje muže, z pohledu dětí otce, za živitele rodiny. Muž má být v rodině zodpovědný zejména za existenční zajištění, výchova a každodenní péče o děti je zase úkolem ženy.

Tento fakt se promítá i do jeho tvorby. Spíše než výchovu a s ní související osobnostní přístup vůči dětem řeší jeho literární postavy finanční zajištění a hmotný dostatek.

Ženy zpravidla investují do výchovy dětí nesrovnatelně více času než muži, z čehož také vyplývá, že ženy mívají s dětmi více zážitků. V knihách, kde je dítěti věnována pozornost, mohou snáze nalézt samy sebe. Mají k dětem blíž, jak v roli matek, tak v roli čtenářek. Po porovnání obou spisovatelů, nyní zejména z hlediska nahlížení na ně, coby na muže a ženu se domnívám, že ženy mají k dětem blíže i jako spisovatelky. Michal Viewegh potvrzuje moji domněnku, sice, že je-li dítě v současné literatuře jedním z významných motivů knihy, bude jejím autorem s největší pravděpodobností žena.

5. SOUČASNÉ DÍTĚ NA 1. ST. ZŠ OČIMA ČESKÝCH UČITELŮ

Profese pedagoga primárního vzdělávání, oproti jiným pedagogickým profesím vyšších stupňů, klade na osobu, která tuto profesi vykonává mnoho požadavků. Učitel 1. stupně základní školy by si měl být vědom své zodpovědnosti, která na něm leží.

Pedagog primárního vzdělávání má k žákům velmi blízko, je s nimi v každodenním kontaktu, je dennodenně přítomen všem situacím. Žáci ho znají, důvěřují mu, mají k němu velmi blízký vztah, jsou přirozenější a postupně i více otevřenější.

Přístup učitele tedy skutečně výrazně ovlivňuje a formuje základní rysy osobnosti žáka, a to nejen po dobu školní docházky, ale „skrytě“ i po celý život žáka.

Jak je z předchozích kapitol této práce patrné, cílem pedagoga primárního vzdělávání není pouze snaha dosáhnout u každého žáka určité školní zdatnosti. Osobně jsem přesvědčena o tom, že by učitel na prvním místě měl dbát především na pozitivní rozvoj osobnosti žáka, tomu také přizpůsobit svoji strategii výuky, jenž by podporovala individuální specifika každého žáka.

K tomu je však třeba důkladně své žáky znát, respektovat jejich zvláštnosti, ctít jejich jedinečnosti a na základě takovýchto zjištění připravovat pro všechny žáky ve třídě dostatečně motivující výuku.

Učitel by se měl aktivně zajímat o to, jaké jsou dnešní děti, v jakých podmínkách žijí, co jsou jejich záliby a koníčky, měl by tušit, jak tráví svůj volný čas, jaké jsou priority dnešních dětí, kdo jsou jejich vzory a hrdinové a tak dále. Na druhou stranu by samozřejmě měl mít přehled o tom, s jakými problémy se současné děti potýkají, co je trápí, jakým rizikům jsou vystaveny. Měl by se umět vžít do smýšlení žáků, jímž je učitelem.

Zejména od starších kolegů a kolegyně slýchávám často povzdechy, vyjadřující vesměs jednotný pocit, a sice, že dnešní děti jsou horší než předchozí generace dětí. Jisté je, že povaha kolektivu dětí se mění, stejně jako se mění směřování celé společnosti, tudíž logicky i podmínky, ve kterých děti vyrůstají. Čím rychlejší je tempo ve kterém žijeme, tím rychleji se také promítají do stylu našich životů změny v přístupu k němu.

Učitel je neustále, ačkoliv sám členem určité generace, v úzkém kontaktu s generacemi následujícími po té jeho. Tento fakt od něho žádá obrovskou vnímavost a otevřenost vůči novým trendům. Často se musí na některé situace umět podívat nezúčastněným,

objektivním pohledem, musí se umět odprostit od svého subjektivního vnímání konkrétní situace a podle toho i soudit jednání žáků a volit správný přístup k nim. Jinými slovy by měl učitel umět soudit dětství nezaujatě, bez ohledu na to v jaké době sám vyrůstal, což je samozřejmě tím náročnější, čím je učitel starší a v některých ohledech i konzervativnější.

Příkladem za všechny by mohl být vztah dnešních dětí k počítačům a technickým vymoženostem. Dokáží generace jenž se s počítačem seznámili poprvé až v pokročilé dospělosti pochopit, co taková věc fakticky znamená v životě dnešních dětí, jenž žijí v přítomnosti počítače od narození a mnohdy již ve velmi útlém věku ho dokáží ovládat? Dokáží tuto pro ně „novinku“ i přesto, že k ní nemají vztah nějak začlenit do výchovně-vzdělávacího procesu, zohlednit ji ve vyučování tak, aby zatraktivnili výuku dle představ většiny dnešních dětí?

Učitelé tráví s dětmi mnoho času, kolikrát i více než jejich rodiče. Vykonávají-li svoji profesi zodpovědně, měli by se snažit dětem především porozumět, umět se vžít do jejich nahlížení na svět. Zejména na prvním stupni základní školy bývá vztah mezi učitelem a dítětem velmi blízký a v ideálním případě plný důvěry.

Učitelé jsou tedy osobami, které by měli mít o dětství mimořádný zájem a přehled. Totéž by se v podstatě dalo říci i o jakémkoliv člověku, jenž se stane rodičem. Učitel má však oproti rodičům v posuzování dětství a náhledu na dítě nezanedbatelnou výhodu. Rodič prožívá až na výjimky dětství se svými dětmi kontinuálně, nemá zpravidla příležitost jednotlivé generace dětí srovnávat, pokud samozřejmě nemá více dětí, které by mezi sebou měly výrazný věkový rozdíl. Učitel oproti rodičům přechází z jednoho dětství do druhého, věnuje-li se své profesi dlouhodobě. Stále je v kontaktu se zhruba stejně starými dětmi, má tedy logicky možnost srovnávat jednotlivé generace. Je-li vůči svým žákům vnímavý, dokáže postřehnout, jakým směrem se dětství a dítě vyvíjí.

5. 1. VÝZKUMNÁ SONDA MEZI UČITELE PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ A JEJÍ CÍLE

Hlavním cílem mé sondy mezi učitele bylo získat informace o současném dítěti a dovědět se jejich pedagogické názory na dnešní dětství. Otázky byly koncipovány tak, aby bylo možné dětství dnes a dětství v minulosti srovnat. Učitelé měli posuzovat současné děti v porovnání s dětmi generací předchozích. Nepřímo z jejich odpovědí i vyplývá,

domnívají-li se, že se dětství posouvá směrem, který by byl ku prospěchu právě dětí samotných. Učitelé by se také měli vyjádřit k tomu, považují-li život dnešních dětí za snazší, či složitější než život dětí v minulosti.

Druhou část svého dotazníku i doplňujícího rozhovoru jsem zaměřila na literární zobrazení dítěte. V této kapitole své práce jsem nezohledňovala pouze literaturu pro dospělé, některé otázky se týkají i dětské literatury, konkrétněji tedy zobrazení postavy dítěte v dětské literatuře.

Mým cílem bylo zjistit, je-li dítě oblíbeným motivem literatury pro dospělé, v jaké míře bývá v beletrii zobrazováno. Dále pak zda-li jsou literární hrdinové z oblíbených knih dětské literatury dnes již dospělých lidí stále ještě atraktivní pro děti současné, jinými slovy řečeno, proměnil-li se v průběhu času ideál zobrazení dětského hrdiny a jeho základních charakterových vlastností v literatuře pro děti a mládež.

5.2. METODY VÝZKUMU

Ve své diplomové práci jsem použila metodu dotazníku, dotazník jsem doplnila krátkým osobním rozhovorem, který jsem s respondenty prováděla buď jednotlivě, nebo v malých, maximálně tříčlenných skupinách.

Sestavila jsem dotazník, který má 20 položek, je rozdělen na dvě části. V první položce jsem zjišťovala délku pedagogické praxe respondentů. 8 z 20 položek tvoří otevřené otázky, ve kterých respondenti odpovídají dle vlastního úsudku. Zbýlých 11 položek tvoří tzv. schematické charakteristiky, ve kterých vyjadřují respondenti míru souhlasu s jednotlivými tvrzeními. Kompletní znění dotazníku je k nahlédnutí v příloze č.1

v závěru diplomové práce

V první části jsem nechala učitele porovnat dětství současné s dětstvím v minulosti, tedy například s obdobím, kdy oni sami byli dětmi. Učitelé se měli zamyslet nad tím, co je v životě dnešních dětí snazší nebo naopak složitější než v životě dětí předchozích generací. Dále se měli pokusit formulovat změnu postoje celé společnosti vůči dětem.

V první části dotazníku jsem také použila 11 schematických charakteristik, vyjadřujících možné odlišnosti dnešních dětí od předchozích generací.

Výše zmíněné charakteristiky jsem převzala ze strukturovaného rozhovoru, jenž je součástí výzkumného šetření, prováděného na katedře primární pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v roce 2010. Autorkou strukturovaného rozhovoru je PhDr. Helena Hejlová, tento rozhovor pro učitele byl prováděn v rámci výzkumného

záměru MSM 0021620862 s názvem „ Učitelská profese v měnících se požadavcích na vzdělávání“.

2. část dotazníku je zaměřena na krásnou literaturu. Tvoří ji 5 otevřených otázek zaměřených na zobrazení dítěte jak v beletrii pro dospělé, tak v beletrii pro děti a mládež. Dotazovaní se měli zamyslet nad četností zobrazení dítěte v literatuře pro dospělé, je-li dítě oblíbeným motivem jak čtenářů, tak spisovatelů. Dále měli na základě svých zkušeností určit mezi dětmi oblíbené žánry dětské literatury a pokusit se vystihnout charakteristiku literárního hrdiny současných dětí.

5.3. VÝBĚR RESPONDENTŮ A VLASTNÍ REALIZACE VÝZKUMU

Výzkum jsem prováděla na dvou pražských základních školách, v datech od 1. listopadu 2010 do 12. listopadu 2010.

Oslovila jsem kolegyně ze Základní školy K Milíčovu, kde od září 2010 působím jako učitelka na prvním stupni, dále bývalé kolegy ze Základní školy Mendíků, kde jsem byla zaměstnána od února 2008 jako vychovatelka.

Tyto okolnosti jistě kladně přispěly jednak k větší otevřenosti dotazovaných během doplňujících rozhovorů k dotazníku, jednak k ochotě se mnou spolupracovat.

Celkem jsem oslovila 18 učitelů primárního vzdělávání. Bohužel pouze jeden z dotazovaných byl muž, výsledky výzkumné sondy jsou tedy do značné míry feminizované.

5.4. ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉ SONDY

V následující části se budu věnovat jednotlivým otázkám svého výzkumu. Schematické charakteristiky, tedy body , které jsou v dotazníku označeny čísly 4-14 jsou doplněny znázorněním výsledků pomocí grafů.

Jednotlivá schémata jsou kromě čísla označeny také k nim náležejícím klíčovým slovem. Celá znění schémat jsou k nahlédnutí v příloze č. 1. Vyhodnocení schémat, zohledňující také délku pedagogické praxe respondentů jsou k nahlédnutí v příloze č. 2.

5.4.1. VÝSLEDKY 1. ČÁSTI DOTAZNÍKU

1) Jmenujte několik výhod, které dnešní děti v porovnání s dětmi v předchozích generacích mají.

V odpovědích na tuto otázku se učitelé poměrně hodně shodovali. Ačkoliv se vyjadřovali dost různorodě, měli zpravidla na mysli podobné věci.

Jako výhody uváděli na prvním místě **větší dostupnost informací**, kterou zajišťuje především internet, možnosti využití nových technologií a učení se práce s nimi od útlého věku téměř přirozenou formou.

Dále uváděli **možnost cestování do zahraničí** a poznávání odlišných kultur, s čímž souvisí i výuka cizích jazyků- rodilý mluvčí na školách už nejsou úplnou výjimkou. Hojně se shodovali také na tom, že mají současné děti nesrovnatelněji **větší výběr zajímavých volnočasových aktivit**, mohou si také vybírat z vícera typů škol, celkově mají více podnětů k rozvoji.

Ve větší míře učitelé dále zmiňovali **život v demokracii**, svobodnější výchovu, možnost vyjádření vlastního názoru. V neposlední řadě se domnívají, že dnešní děti se těší lepšímu materiálnímu zajištění.

Co se výchovy týče, vzpomnělo několik respondentů na **zohledňování specifických poruch učení** a úlevy spojené s touto tolerancí, která dříve nebyla obvyklá, jako výhodu uváděli taktéž zohlednění individuality dítěte ze strany učitele.

Jedna livek enta uvedla, že učitelé v dnešní době nepodceňují šikanu a snaží se jí předcházet. V jedné z odpovědí se dále objevila zmínka o rozšíření povědomí dospělých o poznatcích z oblasti rozvoje osobnosti dítěte.

2) Pokuste se naopak formulovat v několika bodech v čem je život dnešních dětí složitější, komplikovanější?

V této otázce už se učitelé tak jednoznačně neshodovali. Nejčastěji uváděli **nedostatek času ze strany rodičů** a s tím související nedostatečnou komunikaci v rámci rodiny, citové strádání vedoucí až ke ztrátě pocitu bezpečí a jistoty.

Vytváří se **jiný model rodiny**, rodiče se častěji rozvádějí, děti bývají ve střídavé péči, což jim taktéž činí život komplikovanějším.

Velmi zajímavě v tomto bodě vyšlo, že přísun **množství informací** je pro děti jak výhodou, tak nevýhodou. Dokonce v rámci stejného dotazníku byla tato odpověď použita na obě- v podstatě protikladné otázky. To samozřejmě pouze dokazuje fakt, že v dnešním světě na nás opravdu útočí z tolika stran nepřehledné množství různě sdělovaných informací. Zorientovat se v nich je nesnadné, zvláště pak pro dítě, které ještě nemá vlastní životní zkušenosti. Hodnoty, které si dítě vytváří jsou záporně ovlivněny vlivem médií. Množství informací, tudíž i více možností volby může dětem život paradoxně i zkomplikovat.

Následkem honby za materiálními statky se prohloubily **sociální rozdíly mezi jednotlivými dětmi**.

Ve větší hojnosti byl dále uváděn **větší tlak na výkon** ze strany rodičů a prarodičů a to jak ve škole, tak například ve sportu, či v jiných volnočasových aktivitách. Toto povědomí vyvolává v dětech stres. Následkem pocitu, že musí být stále nejlepší se mnohé z nich nedokáží smířit s prohrou, sebemenší neúspěch je dokáže rozladit.

Učitelé dále uváděli zvýšení kriminality a větší **ohrožení bezpečnosti dětí**.

3) Změnil se dle vašeho názoru v posledních letech přístup dospělých a potažmo celé společnosti k dětem?

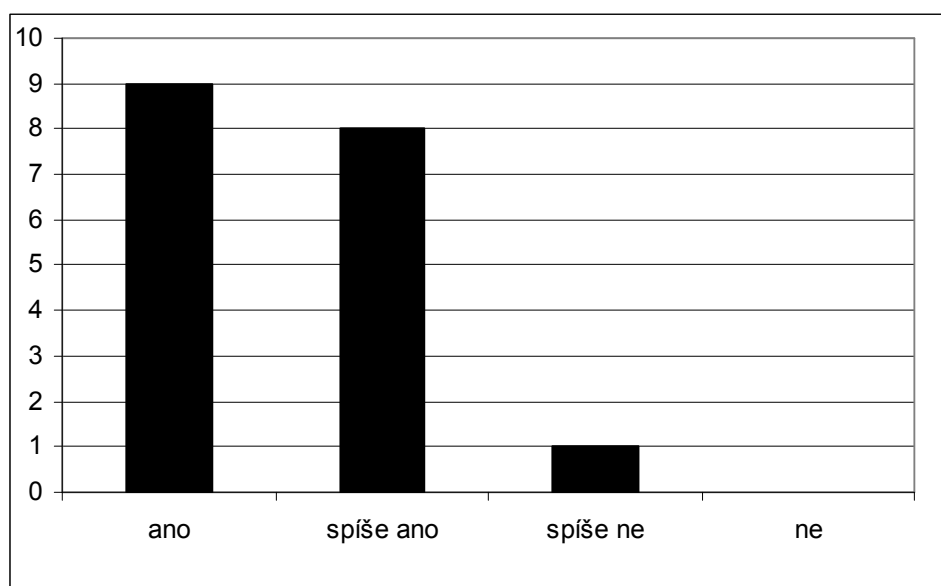
Téměř všichni respondenti se shodli na tom, že přístup dospělých k dětem se změnil. Shodli se na tom, že **výchova je ze strany rodičů více tolerantní**, rodiče často bývají svým dětem nekritickými obhájci, **mají tendence své děti za vše omlouvat** a například v případě školních problémů se staví na stranu dětí, čímž učitelé ztrácí u dětí autoritu. Jako názorný příklad uvádím níže jednu z odpovědí.

„Rodiče mají přehnaně ochranný přístup, kterým vyvažují nedostatek času na své děti. Opakovaně jsem se setkala s tím, že matky odmítly potrestání dětí např. důtkou za to, že jejich děti kradly. Raději je kryjí. Rodiče se také špatně vyrovnávají se špatnými známkami- viní z nich učitelky.“

Učitelé zmiňovali i v tomto bodě nedostatek času ze strany rodičů, kteří se často připraví na příchod dítěte materiálně, nejsou však ochotni změnit svůj životní styl- dítěti nevěnují dostatek času. Věnují se dále svým zálibám a budování kariéry. **Děti jsou tak materiálně zabezpečeny, citově však strádají.**

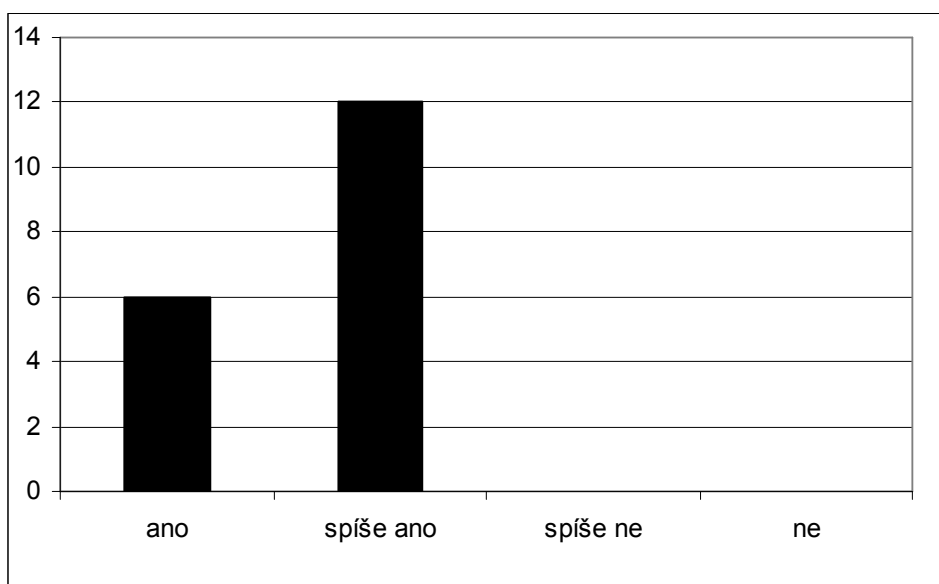
Někteří učitelé se domnívají, že jsou z dětí v posledních letech snímány povinnosti a zodpovědnosti, v protikladu k této odpovědi psali naopak někteří, že jsou děti považovány za odpovědnější a dospělejší. Toto tvrzení dokládali snahou o posun hranice trestní odpovědnosti.

4) Svobodnější

Doplnění: Učitelé považovali toto tvrzení spíše za pravdivé. Největší rozpory vyvolalo slovíčko svobodnější. Záleží na tom, jak kdo svobodu vnímá, co si kdo pod tímto slovem představí. Dále učitelé doplňovali, že jsou děti více sebevědomé mimo jiné proto, že je takový společenský trend. Sebevědomí je nutným předpokladem k úspěchu.

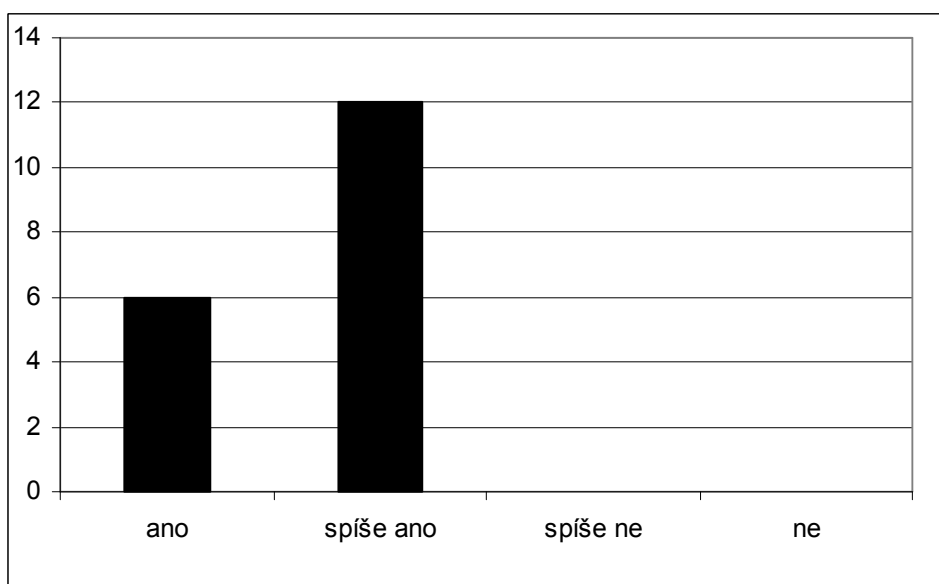
5) Průbojnější

Doplnění: V případě tohoto tvrzení souhlasili do jisté míry všichni dotazovaní. Většina učitelů potvrdila, že jsou děti průbojnější a otevřenější. V rámci celkové odpovědi spíše ano však nesouhlasila velká část dotazovaných s tím, že jsou děti psychicky zralejší.

Pro některé to byl zásadní rozpor. Mnohé děti se jeví psychicky zralejší, protože rychleji dospívají, společnost je tak bere, ve skutečnosti jsou však nevyrovnané. Toto zdání odůvodňovali dotazovaní mimo jiné i přísunem informací ze strany médií.

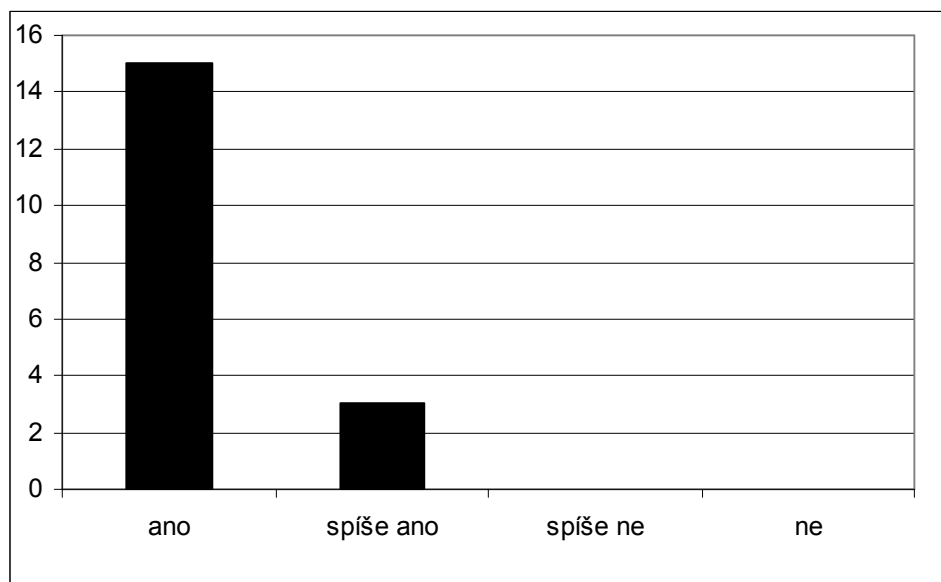
6) Povrchnější

Doplnění: V případě tohoto schématu učitelé také téměř bez výjimky spíše souhlasili. Někteří měli výhrady k označení povrchnější. Opět záleží na jednotlivých dětech, pro

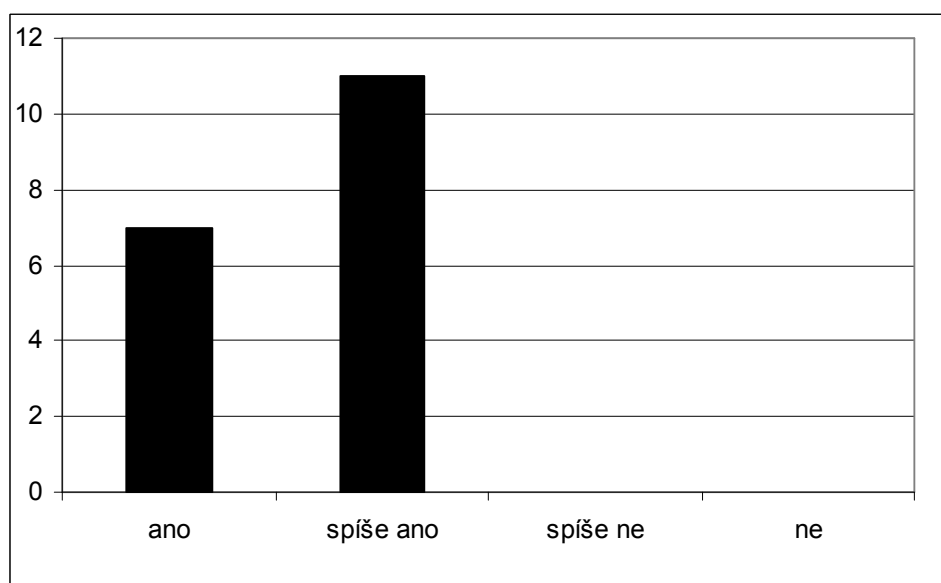
některé dotazované byl problém nasadit toto schéma na děti obecně. Někteří učitelé odůvodňovali svůj souhlas s tímto tvrzením tím, že děti vidí a vnímají tyto vlastnosti kolem sebe, vidí rovněž to, že se v dnešní společnosti vyplácí být takový.

7) Informovanější

Doplnění: V tomto bodě panovala mezi dotazovanými téměř absolutní shoda v tom, že jsou děti informovanější, technicky zdatnější i komunikačně zdatné přes techniku. Zaznamenala jsem pouze jednu výhradu: „*Děti jsou více informovány v odpovědích, o která se zajímají, obecné informace jim však chybí.*“

8) Agresivnější

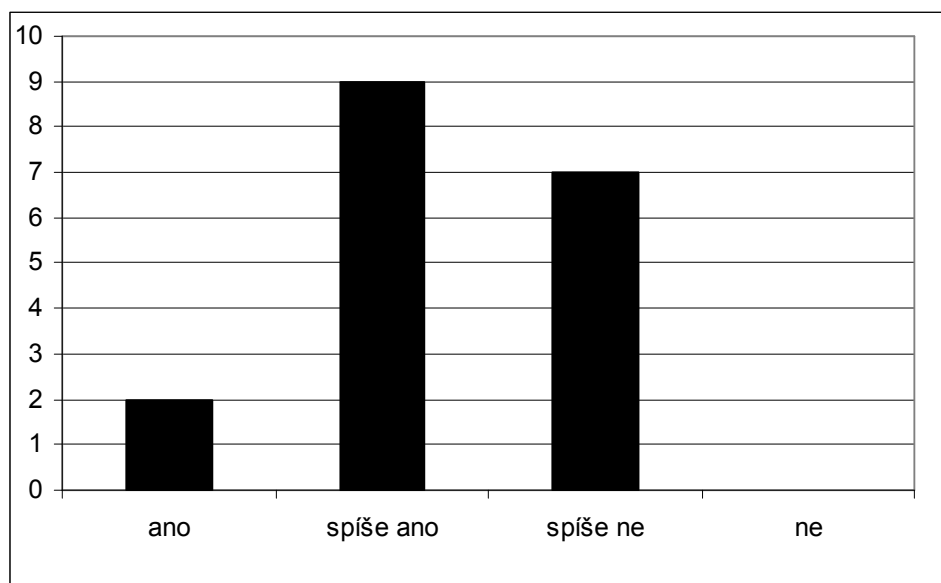

Doplnění: I v tomto bodě se neobjevila žádná odpověď vyjadřující nesouhlas s tímto schématem. Učitelé zejména souhlasili s tím, že jsou děti drzejší vůči dospělým. Často je to právě následkem otevřené demokratičtější výchovy, ve které je prostor pro diskusi. Děti pak obtížněji rozeznávají rozdíl mezi obhájením vlastního názoru a drzostí.

Učitelé často úplně nesouhlasili s tím, že by děti byly neznalé pravidel slušného chování, spíše tato pravidla bez menších obav porušují, neobávají se trestu, často to i posílí jejich pozici v kolektivu.

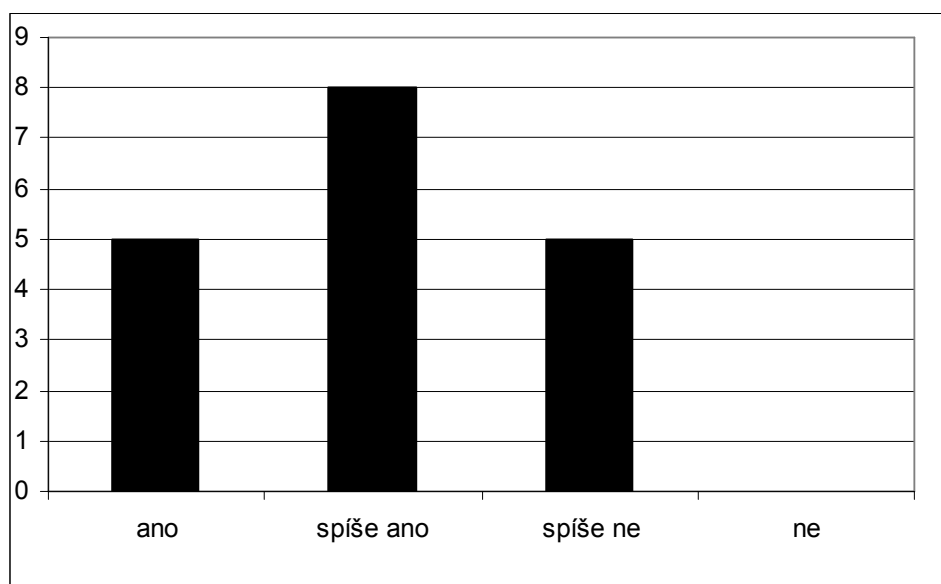
9) Zastráshitelné

Doplnění: Do tohoto schématu se promítla i značná míra nesouhlasu s ním. Učitelé často nesouhlasili s tím, že jsou děti snadněji zastrašitelné, naopak souhlasili s tvrzením, že jsou citově frustrované, což se často těžko rozpoznává, protože to děti různými způsoby maskují.

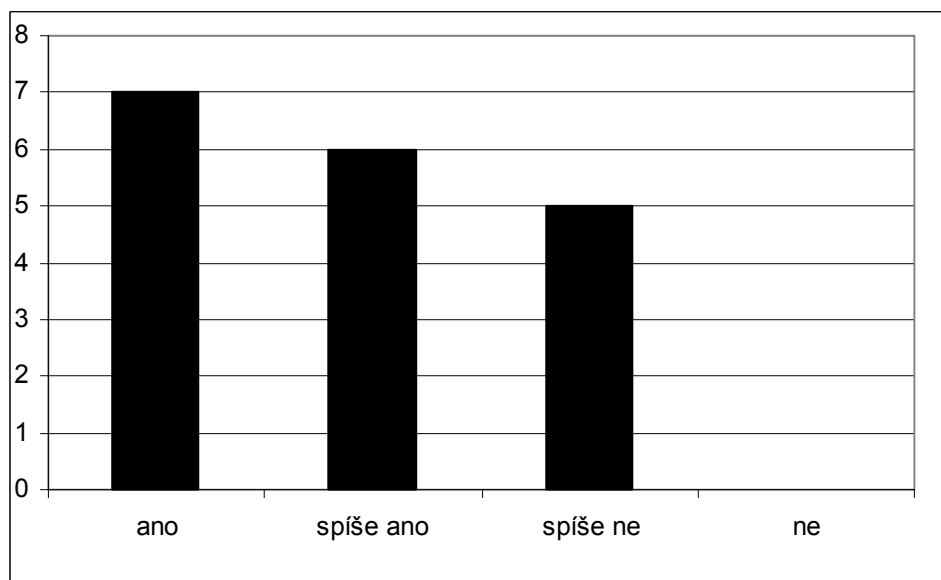
Učitelé částečně i potvrdili tvrzení, že děti rychleji vše vzdávají. Nesouhlasili však se slovem vše. Děti vzdávají především to, co jim příliš nejde, v čem nenaleznou zálibu, nemají trpělivost, často nejsou ochotny zabývat se novými věcmi, když se pro ně hned nenadchnou.

10) Komunikace

Doplnění: Ve schématu, zohledňujícím umění komunikace se opět projevila různorodost názorů. Učitelé, kteří zaškrtnuli odpověď spíše ano často nesouhlasili s tím, že by děti měly problémy s komunikací tváří v tvář. Naopak vesměs všichni souhlasili s tím, že se děti zabývají „dospěláckými“ tématy. Opět zde zmiňovali vliv médií, které zásobují děti množstvím informací, které děti často přebírají, aniž by jim skutečně rozuměly.

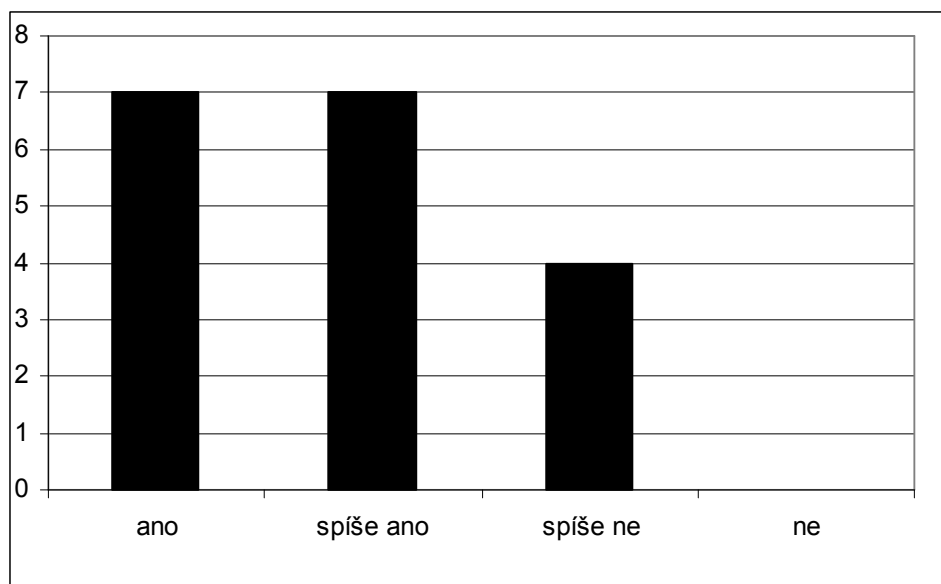
11) Příroda

Doplnění: V tomto schématu hodně záleželo na osobních zkušenostech kantorů, na tom, s jakým kolektivem momentálně pracují a jaký postoj vůči přírodě v něm momentálně

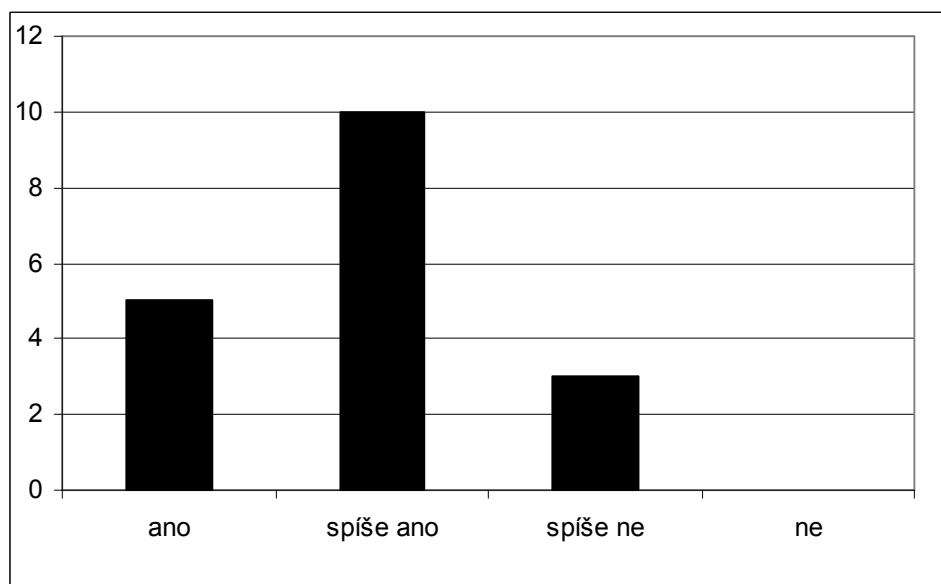
převládá. Nejvíce nesouhlasili učitelé s tvrzením, že jsou děti méně ochotné věnovat se činnostem venku. Naopak, takové činnosti většinou s nadšením vítají.

12) Zručné

Doplnění: I v tomto schématu učitelé spíše souhlasili. Jako důvod uváděli přibývání nových vymožeností. Věci, které si dříve lidé, tedy i děti sami vyráběli, protože nebyli k dostání jsou dnes již v každém obchodě. Děti nemusí rozvíjet v tomto ohledu svoji kreativitu. Netráví tolik času vyráběním nejrůznějších předmětů. Využití volného času obecně má odlišný ráz. Hodně kreativních činností je dnes výrazně zastíněno hraním her na počítači.

13) Bolesti

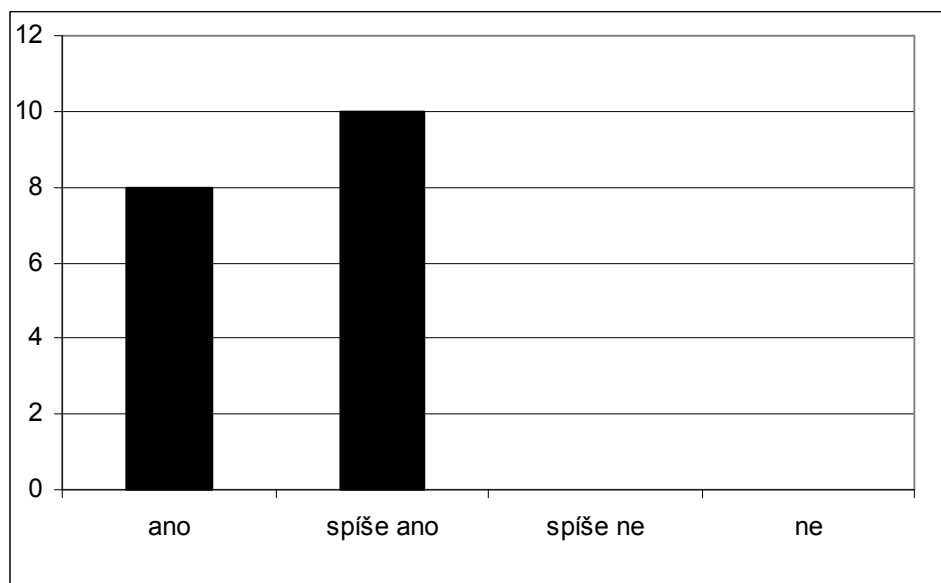

Doplnění: V tomto bodě projevovali učitelé vesměs souhlas. Výrazné výhrady měli ke zvýšení stížností na bolest zad, hlavy a očí. To do značné míry posunovalo jejich odpovědi z kolonky ano do kolonky spíše ano.

V otázce speciální péče, kterou dle nich děti v současnosti více vyžadují si nebyli v mnoha případech jisti, zda-li není nárůst počtu těchto dětí relativní, vzhledem k tomu, že se o tomto problému v současnosti více hovoří, tudíž se tento problém i více řeší, následkem čehož je diagnostikován u většího počtu dětí.

Několik učitelů také vyjádřilo své pochybnosti nad tím, že by současné děti měly celkově nižší fyzickou zdatnost, spíše se jim zdají pohodlnější, což opět souvisí s životním stylem všech členů rodiny.

14) Média

Doplnění: Ve schématu zabývajícím se vlivem médií na děti se neobjevila ani jedna záporná odpověď.

Míra čtení je podle dotázaných učitelů u dětí opět relativní. Na prvním stupni není však odklon od knih ještě nijak kritický, stále ještě existuje hodně dětí, které čtení baví. Odpadávající zájem o čtení zaznamenávají učitelé shodně spíše u starších dětí druhého stupně.

Čas, strávený u počítače je podle většiny respondentů převažující volnočasovou aktivitou.

Učitelé se téměř stoprocentně shodli na tom, že jsou děti ovlivnitelnější médii, částečně také konstatovali, že tento fenomén pozorují i u dospělé populace. Děti však nemají schopnost rozlišovat takto získané informace. Nemají životní zkušenosti, často chybí vysvětlení ze strany rodičů. Děti spolu s informacemi přebírají i názor bez toho, aniž by se nad problémem samy zamyslely.

5.4.2. VÝSLEDKY DRUHÉ ČÁSTI DOTAZNÍKU

1) Myslíte si, že je dítě častým motivem beletrie pro dospělé? V čem spočívá atraktivita/neatraktivita zobrazení dítěte v beletrii pro dospělé?

Všichni dotazovaní si myslí, že dítě není častým motivem v literatuře. Jako důvody uváděly mimo jiné to, že dospělí považují **dětské problémy za méně významné**, v literatuře hledají svůj vlastní svět, se kterým se konfrontují. Literatura, ve které je dítě ústředním motivem se často řadí mezi literaturu pro ženy, někteří dotazovaní uvedli jako důvod absence dítěte v krásné literatuře pro dospělé také nutnost jakéhosi odreagování se od dětí.

Pokud už je motiv dítěte v beletrii zastoupen, pak je atraktivní tím, že se s ním **dospělí mohou ztotožnit a porovnávat** popisované dětství s dětstvím svým, nebo se na věc dívat z pohledu rodiče, v příběhu vidí své vlastní děti. Zobrazení dětství v literatuře bývá často humorné.

2) Vybavíte si nějakou knihu z oblasti beletrie pro dospělé, kde by bylo jedním z hlavních hrdinů dítě?

- Knihy T. Brdečkové (o adopci dětí)
- M. Viewegh: Báječná léta pod psa
- Ch. Dickens: Oliver Twist
- O. Pavel: Zlatí úhoři
- J. K. Rowlingová: Harry Potter
- E. Bass: Cirkus Humberto
- P. Soukupová: Zmizet
- B. Mahmoodyová: Bez dcerky neodejdu
- W. Styron: Sofiina volba
- knihy Betty Macdonaldové
- S. King: It

- B. Němcová: Babička
- K. Poláček: Bylo nás pět
- G. Durrel: O mé rodině a jiné zvířeně
- F. Vavřincová: Pozor, zázračné dítě, Taková normální rodinka

Doplnění: Několik dotázaných učitelů zahrnuje knihu Harry Potter mezi literaturu pro dospělé. V některých jmenovaných knihách sice vystupuje dítě jako jedna z hlavních postav, děj však sleduje příběh dospělého hrdiny (např. Bez dcerky neodejdu, Sofiina volba,). Zpětně jsem si uvědomila, že tato otázka nebyla formulována jednoznačně.

3) Které žánry dětské literatury patří dle vašeho názoru mezi dětmi k oblíbeným?

Na prvním místě se zde objevovaly zejména **encyklopedie**. Oproti minulosti jsou pro děti daleko atraktivnější, zejména díky pěkným barevným, přehledným zpracováním, doplněným množstvím obrázků. Děti mají také možnost vybrat si z nepřeberného množství tohoto druhu knih.

Dále uváděli dotazovaní **fantastickou literaturu** s prvky scify, hodně lákavé jsou pro ně kouzla a čary (velký vliv Harryho Pottera), tajemno.

Trvale se mezi oblíbenou dětskou literaturou drží **detektivní a dobrodružné knihy, pohádky a příběhy o zvířatech**.

Děti také rády čtou jakékoliv **publikace s obrázky a komiksy**, mnohdy se však v tomto žánru objevují prvky násilí. V poslední době vychází i nepřeberné množství **dětských časopisů** různé kvality, ty se také těší u dětí velké oblibě.

4) Představte si Honzíka z knihy Bohumila Říhy – Honzíkova cesta. Je tento literární hrdina pro současné děti stále ještě určitým ideálem? Co jim na něm může vadit nebo naopak stále imponovat?

Dotazovaní se shodli na tom, že už spíše ideálem není, ačkoliv pro mladší děti stále ještě může být. Na rozdíl od dospělých nevadí dětem na této knize ideologie doby, ve které se příběh odehrává. Mohou však ocenit Honzíkovu odvahu a samostatnost, Honzík řeší stejné všední problémy jako současné děti.

Děti i dnes oslovuje pěkný vztah k prarodičům a ke kamarádům. Několik respondentů vzpomnělo na Honzíkovu cestu vlakem, jako na nejzajímavější část knihy.

V čem Honzík jako literární hrdina „pokulhává“ je jeho malá akčnost a přílišná naivita. Také se dnešním dětem může zdát příliš kladný, několik dotázaných vidělo jako problém i zastaralý jazyk, kterým je kniha psána.

5. Jak si představujete ideálního literárního hrdinu současných dětí?

Několik dotazovaných ztotožnilo ideálního literárního hrdinu dětské beletrie s postavou Harryho Pottera. Dále by měl být především hodně akční, odvážný, měl by mít dobré nápady a měl by být vtipný. V neposlední řadě by měl být ostatním dětem dobrým kamarádem.

Učitelé dále uváděli, že dětem imponuje postava s nadpřirozenými schopnostmi, zde opět jako vzor posloužil Harry Potter.

V několika odpovědích se objevil názor, že by ideální hrdina neměl být výlučně kladný, měl by mít nějaké chyby, aby se s ním děti mohly ztotožnit. Může občas porušovat pravidla, mluvit nespisovně.

Pouze jeden respondent zohlednil to, že stejně jako jsou různé děti, nacházejí se v různých životních situacích, tak vyhledávají podobné literární hrdiny- ti tedy mohou být jakíkoliv. Například dítěti z rozvedeného manželství bude zcela jistě imponovat hrdina s podobným osudem.

6. ZÁVĚR

Zobrazení dítěte a dětství v soudobé české beletrii zcela jistě poměrně výstižně odráží postoj české společnosti vůči němu. Ačkoliv je v dnešní době pohlíženo na dětství s takovým citem a respektem, jaký nemá v dějinách dítěte obdoby, nelze s jistotou tvrdit, že dnešní dětství je v důsledku tohoto přístupu zároveň dětstvím ideálním.

Po prostudování tvorby současných oblíbených českých beletristů jsem dospěla k názoru, že dítě v žádném případě není oblíbeným literárním motivem. Toto tvrzení se velmi přesvědčivě potvrdilo i ve výzkumné sondě mezi učiteli primárního vzdělávání.

Jen stěží lze v současné literární tvorbě pro dospělé najít knihu, která by se skutečně zabývala dětským pohledem na svět.

Česká společnost tedy o dítěti sice hovoří, stále ho však ještě v určitém smyslu neabsorbovala do sebe, respektive dítě stále ještě nemá své pevné místo ve společnosti. Stále ještě nezaujímá pozici někoho, kdo by se spolupodílel na společenském dění.

Bohužel však lze toto tvrzení v mnoha případech konstatovat nejen v rámci společnosti, nýbrž také v rámci rodiny, což lze doložit právě na základě děl nejčtenějších českých spisovatelů, ve kterých je svět dospělých zcela striktně oddělen od světa dětí.

Mezi těmito dvěma světy je pomyslná hranice, kterou jedni ani druzí v zásadě nepřekračují. Rodiče uskutečňují svá rozhodnutí bez ohledu na potřeby a zájmy svých dětí, děti jsou naopak často zvyklé „neobtěžovat“ rodiče svými problémy.

Budeme-li se snažit porovnat pojetí dítěte dnes a v minulosti, můžeme dle mého názoru opět pouze polemizovat nad tím, je-li dnešní dětství šťastnější či nikoliv.

Minulost, je navíc v tomto porovnávání v obrovské nevýhodě vůči současnosti, co se četnosti pramenů, pojednávajících o dítěti týče. Na poli odborné literatury je tento rozdíl o to markantnější.

Určitou představu o životech dětí v minulosti nám skutečně pomůže vytvořit krásná literatura. My sami si však obraz dětství v minulosti zkresluje, což nás vede k přesvědčení, že děti se nikdy neměly lépe než dnes. Toto přesvědčení však může být mylné. I dnešní dětství má svá úskalí. A právě problémy současných dětí, které se mohou zdát, zvláště pak v porovnání s problémy dětí v minulosti, bezvýznamné až marnivé, by možná zasloužily více pozornosti.

Výchova a vzdělávací působení jsou v dnešní době cíleně proorganizovány, podloženy mnoha teoretickými studiemi. Často jsou však tyto poznatky na dítě přenášeny neodborně, bez přihlédnutí k individualitě dítěte, k jeho skutečným potřebám, což v konečném důsledku dítěti v žádném případě neprospívá.

Paradoxní na tom je, že to jsou často právě rodiče, jenž nedokáží poznat, je-li jejich potomek šťastný a spokojený, není-li pod nepřiměřeným tlakem, není-li stresován atd.

Orientační výzkum mezi pedagogy primárního vzdělávání přinesl pro mě mnoho cenných poznatků. Mimo jiné také potvrdil, že největším problémem dnešních dětí je nedostatek času, který jim rodiče věnují. Ačkoliv jsou děti dnes v porovnání s minulostí nesrovnatelně více materiálně zajištěné, chybí jim citová blízkost jejich rodičů, často jsou ponechávány samy sobě, což se mnohdy negativně promítá do jejich chování.

Otázka správného přístupu k dětství tedy evidentně stále ještě nemá uspokojivé řešení a zůstává nadále aktuální.

Období, kdy se na dítě hledělo jako na „zmenšeninu dospělého“ už je jistě pryč, přesto však dnešní dítě, tak jak ho společnost pojímá, v mnoha ohledech „zmenšeninu dospělého“ opět připomíná.

7. SEZNAM LITERATURY A JINÝCH PRAMENŮ

Odborná literatura

- 1) ČEŇKOVÁ, J. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.
- 2) DRAPELA, VICTOR, J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 2008.
- 3) HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004.
- 4) HELUS, Z. *Osobnost a její vývoj*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009.
- 5) HELUS, Z. *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha: SPN, 1976.
- 6) HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007.
- 7) HELUS, Z. *Úvod do sociální psychologie*. Praha: Universita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2001.
- 8) HELUS, Z. *Vyznat se v dětech*. Praha: SPN, 1987.
- 9) HERZKA, H., S. *Rozumíme svému dítěti?* Praha: [s.n.], 2006.
- 10) HORSKÁ, P. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990.
- 11) KOLLÁRIKOVÁ, Z.- PUPALA, B. *Primární a předškolní pedagogika*. Praha: Portál, 2001.
- 12) LENDNEROVÁ, M. – RÝDL, K. *Radostné dětství?*. Praha: Paseka, 2006.
- 13) MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2003.
- 14) MATĚJČEK, Z. *Psychologické eseje: (Z konce kariéry)*. Praha: Karolinum, 2004.
- 15) MENCLOVÁ, V., VANĚK, V. a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005.
- 16) OPRAVILOVÁ, E. , KROPÁČKOVÁ, J. *Studijní texty k předškolní pedagogice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005.
- 17) PIAGET, J. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2007.
- 18) PRŮCHA, J., a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998.
- 19) ROUSSEAU, J., J. *Emil čili o vychovávání* Praha: Nákladem dědictví Komenského-Tiskem dr. Ed. Grégra a syna, 1910.
- 20) ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004.
- 21) ŘÍČAN, P. *Psychologie: Příručka pro studenty*. Praha: Portál, 2005.
- 22) ŠTECH, S., LIPERTOVÁ, P. *Dítě, výchova a kulturní proměny světa*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 1995.

Krásná literatura

- 1) DICKENS, CH. *David Copperfield*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1956.
- 2) DICKENS, CH. *Oliver Twist*. Praha: Vyšehrad, 1985.
- 3) KÖRNER, V. *Údolí včel*. Praha: Dauphin, 2008.
- 4) NASO, P., O. *O lásce a milování*. Praha: Svoboda, 1969.
- 5) PAWLOWSKÁ, H. *Dá-li pánbůh zdraví, i hříchy budou*. Praha: Motto, 1998.
- 6) PAWLOWSKÁ, H. *Díky za každé nové ráno*. Praha: Motto, 1994.
- 7) PAWLOWSKÁ, H. *Hroši nepláčou*. Praha: Motto, 2000.
- 8) PAWLOWSKÁ, H. *Jak být šťastný*. Praha: Motto, 2003.
- 9) PAWLOWSKÁ, H. *Proč jsem se neoběsila*. Praha: Motto, 1998.
- 10) PAWLOWSKÁ, H. *Zanzibar aneb první světový průvodce Haliny Pawlowské*. Praha: Motto, 2008.
- 11) PAWLOWSKÁ, H. *Zoufalé ženy dělají zoufalé věci*. Praha: Motto, 1995.
- 12) VIEWEGH, M. *Báječná léta pod psa*. Praha: Československý spisovatel, 1992.
- 13) VIEWEGH, M. *Krátké pohádky pro unavené rodiče*. Brno: Druhé město, 2007.
- 14) VIEWEGH, M. *Nápady laskavého čtenáře*. Brno: Petrov, 1993.
- 15) VIEWEGH, M. *Nové nápady laskavého čtenáře*. Brno: Petrov, 2002.
- 16) VIEWEGH, M. *Román pro ženy*. Brno: Petrov, 2005.
- 17) VIEWEGH, M. *Vybíjená*. Brno: Petrov, 2004.
- 18) VIEWEGH, M. *Výchova dívek v Čechách*. Praha: Český spisovatel, 1994.
- 19) VANČURA, V. *Obrazy z dějin národa českého*. Praha: Máj, 1965.

Internetové zdroje

<http://www.planovanirodiny.cz/clanky/umluva-o-pravech-ditete-z-roku-1989>

<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1503>

<http://citaty.net/>

<http://www.viewegh.cz/>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Michal_Viewegh

<http://www.zkola.cz/>

<http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/32580/1/CL2.pdf>

<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/>

8. SEZNAM PŘÍLOH

Současné dítě na 1. st ZŠ (dotazník pro učitele)

Tabulkové zpracování schémat

SOUČASNÉ DÍTĚ NA 1. STUPNI ZŠ

Rozhovor pro učitele

Uved'te prosím délku vaší pedagogické praxe.

---

1. část

**Pokuste se porovnat dětství v dnešní době s dětstvím předchozích generací,
eventuelně
s dětstvím vlastním.**

1. Jmenujte několik výhod, které dnešní děti v porovnání s dětmi z předchozích generací mají.

2. Pokuste se naopak formulovat v několika bodech v čem je podle vašeho názoru život dnešních dětí složitější, komplikovanější?

3. Změnil se dle vašeho názoru v posledních letech přístup dospělých a potažmo celé společnosti k dětem? Pokuste se své stanovisko doložit konkrétním příkladem.

Následující schematické charakteristiky vyjadřují možné odlišnosti dnešních dětí od předchozích dětských generací. Označte na škále míru svého souhlasu s tím, jak moc uvedená charakteristika potvrzuje i Vaše zkušenosti. Odůvodnění své volby připište.

4. Dnešní děti jsou:

- svobodnější
- sebevědomější
- větší individuality

ano – spíše ano – spíše ne – ne

5. Dnešní děti jsou:

- průbojnější
- psychicky zralejší (rychleji dospívají)

- otevřenější

ano – spíše ano – spíše ne – ne

6. Dnešní děti jsou:

- povrchnější
- méně skromné
- sobečtější

ano – spíše ano – spíše ne – ne

7. Dnešní děti jsou:”

- informovanější
- technicky zdatnější (PC, mobil, MP3,..)
- komunikačně zdatné přes techniku

ano – spíše ano – spíše ne – ne

8. Dnešní děti jsou:

- agresivnější vůči sobě
- drzejší vůči dospělým(staví se jim na roveň)
- neznalé pravidel slušného chování

ano - spíše ano – spíše ne – ne

9. Dnešní děti jsou:

- jsou snadněji zastrašitelné (dětskými agresory)
- rychleji vše vzdávají
- jsou citově více frustrované

ano – spíše ano – spíše ne – ne

10. Dnešní děti:

- mají větší obtíže v komunikaci tváří v tvář
- mají obtíže v orientaci v životě (tápou v hodnotách)
- časněji přecházejí od dětských témat k „dospěláckým“

ano – spíše ano – spíše ne – ne

11. Dnešní děti:

- méně znají přírodu
- méně se v ní dokáží pohybovat
- jsou méně ochotné k činnostem venku

ano – spíše ano – spíše ne – ne

12. Dnešní děti jsou:

- méně manuálně zručné
- méně schopné řešit praktické problémy (např. nákupy)
- méně ochotné pomáhat (nemají doma povinnosti)

ano – spíše ano – spíše ne – ne

13. Dnešní děti:

- více si stěžují na bolesti zad, hlavy, očí
- více jich potřebuje speciální péči
- mají menší fyzickou zdatnost

ano – spíše ano – spíše ne – ne

14. Dnešní děti:

- málo čtou a více sledují filmy
- nadměrně tráví čas u PC, TV apod.
- jsou ovlivnitelnější médii

ano – spíše ano – spíše ne – ne

2. část

1. Myslíte si, že je dítě častým motivem beletrie pro dospělé? V čem spočívá atraktivita/neatraktivita zobrazení dítěte v literatuře pro dospělé?

2. Vybavíte si nějakou knihu z oblasti beletrie pro dospělé, kde by bylo jedním z hlavních hrdinů dítě?

3. Které žánry z oblasti dětské literatury patří dle vašeho názoru mezi dětmi k oblíbeným?

4. Představte si Honzíka z knihy Bohumila Říhy – Honzíkova cesta. Je tento literární hrdina pro současné děti stále ještě určitým ideálem? Co jim na něm může vadit nebo naopak stále imponovat?

5. Jak si představujete ideálního literárního hrdinu současných dětí?

Příloha č. 2

Tabulkové vyhodnocení schémat

4) Svobodnější

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3	1	1		
4-9	2	3		
10-14	2	1		
15-25	2	2		
25 a více	2	1	1	
celkem	9	8	1	0

5) Průbojnější

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3	2			
4-9	1	4		
10-14	1	2		
15-25	1	3		
25 a více	1	3		
celkem	6	12	0	0

6) Povrchnější

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3		2		
4-9		5		
10-14	2	1		
15-25	2	2		
25 a více	2	2		
celkem	6	12	0	0

7) Informovanější

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3	2			
4-9	3	2		
10-14	2	1		
15-25	4			
25 a více	4			
celkem	15	3	0	0

8) Agresivnější

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3	1	1		
4-9	2	3		
10-14	1	2		
15-25	1	3		
25 a více	2	2		
celkem	7	11	0	0

9) Zastrážitelné

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3		1	1	
4-9	2	2	1	
10-14		1	2	
15-25		4		
25 a více		1	3	
celkem	2	9	7	0

10) Komunikace

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3		2		
4-9	2	1	2	
10-14		2	1	
15-25	2	1	1	
25 a více	1	2	1	
celkem	5	8	5	0

11) Příroda

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3		2		
4-9	2	1	2	
10-14	1	1	1	
15-25	2	1	1	
25 a více	2	1	1	
celkem	7	6	5	0

12) Zručné

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3	1	1		
4-9	2	2	1	
10-14	1	1	1	
15-25	1	2	1	
25 a více	2	1	1	
celkem	7	7	4	0

13) Bolesti

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3		2		
4-9	2	2	2	
10-14	1	1	1	
15-25		3	1	
25 a více	2	2		
celkem	5	10	3	0

14) Média

	ano	spíše ano	spíše ne	ne
0-3		2		
4-9	2	4		
10-14	2	1		
15-25	2	2		
25 a více	2	2		
celkem	8	10	0	<u>0</u>